

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ - ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η πτώση του Τείχους μέσα από τις ομιλίες των Καγκελάρων Βίλλυ Μπραντ,
Γκέρχαντ Σρέντερ και Άνγκελα Μέρκελ. Μετάφραση και Σχολιασμός.**

Γουναροπούλου Αργυρούλα

Α.Μ.: Ξ2016058

Επιβλέποντες Καθηγητές:

Κεντρωτής Γιώργος

Βράιλα Σταυρούλα

ΚΕΡΚΥΡΑ, ΙΟΥΛΙΟΣ 2020

**Η πτώση του Τείχους μέσα από τις ομιλίες των Καγκελάριων Βίλλυ Μπραντ,
Γκέρχαντ Σρέντερ και Άνγκελα Μέρκελ. Μετάφραση και Σχολιασμός.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	5
1. Μετάφρασμα.....	6
1.1. Ομιλία του πρώην Καγκελαρίου και επίτιμου προέδρου του Σοσιαλδημοκρατικού Γερμανικού Κόμματος SPD Βίλλυ Μπραντ.....	6
1.2. Ομιλία του Καγκελαρίου Γκέρχαντ Σρέντερ.....	11
1.3. Ομιλία της Καγκελαρίου Άνγκελα Μέρκελ.....	17
2. Πρωτότυπο.....	21
2.1. Rede des Altkanzlers und SPD-Ehrenvorsitzenden Willy Brandt.....	21
2.2. Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder.....	26
2.3. Rede von Bundeskanzlerin Merkel.....	31
3. Σχολιασμός.....	34
Εισαγωγή.....	34
3.1. Περιγραφή και ανάλυση του κειμένου-πηγή.....	34
3.1.1. Ομιλία του Βίλλυ Μπραντ.....	34
3.1.2. Ομιλία του Γκέρχαντ Σρέντερ.....	36
3.1.3. Ομιλία της Άνγκελα Μέρκελ.....	37
3.2. Πακέτο μεταφραστικών οδηγιών.....	38
3.3. Μεταφραστικά προβλήματα και τρόποι αντιμετώπισης	39
3.3.1. Πραγματολογικά προβλήματα.....	39
3.3.2. Πολιτισμικά προβλήματα.....	42
3.3.3. Γλωσσικά προβλήματα.....	43
Επίλογος.....	45
Βιβλιογραφία/ Ιστογραφία.....	47
Πηγές.....	49

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία αποτελεί Πτυχιακή Εργασία της φοιτήτριας Γουναροπούλου Αργυρούλας του Τμήματος Ξένων Γλωσσών Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου. Η εργασία αποτελείται από τη μετάφραση και τον σχολιασμό των ομιλιών των Βίλλυ Μπραντ, Γκέρχαρντ Σρέντερ και Άνγκελα Μέρκελ, κατά τα έτη 1989, 1999 και 2019 αντιστοίχως, με αφορμή την πτώση του Τείχους του Βερολίνου. Η μετάφραση και ο σχολιασμός έγιναν με γνώμονα την λειτουργική προσέγγιση της μετάφρασης της Christiane Nord. Η επιλογή του θέματος της εργασίας έγινε με βάση την σπουδαιότητα του ίδιου του γεγονότος, την πτώση του Τείχους, τον ρόλο των τριών ομιλητών στην γερμανική πολιτική σκηνή και την απουσία απόδοσης των τριών αυτών πολιτικών ομιλιών στα Ελληνικά μέχρι στιγμής. Ακολουθούν οι μεταφράσεις των τριών ομιλιών στα Ελληνικά, η παράθεση των πρωτοτύπων και τέλος ο μεταφραστικός σχολιασμός.

1. ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΑ

1.1. Ομιλία του πρώην Καγκελαρίου και επίτιμου προέδρου του Σοσιαλδημοκρατικού Γερμανικού Κόμματος SPD Βίλλυ Μπραντ για την πτώση του Τείχους σε συγκέντρωση μπροστά από το δημαρχείο του Σόνεμπεργκ στο Βερολίνο στις 10 Νοεμβρίου 1989

Αγαπητοί Βερολινέζοι,

αγαπητοί συμπατριώτες και από τις δυο πλευρές της Γερμανίας,

Σήμερα είναι μια ωραία μέρα μετά από μία μακρά πορεία, δεν φτάσαμε όμως ακόμη στο τέλος αυτής της διαδρομής.

Η ενότητα Βερολινέζων και Γερμανών εκδηλώνεται τελικά με έναν συγκινητικό, συγκλονιστικό τρόπο, τη στιγμή όπου επιτέλους οι οικογένειες, που είχαν χωριστεί, απροσδόκητα με δάκρυα στα μάτια ξαναβρίσκονται. Με άγγιξε, επίσης, και η εικόνα του αστυνομικού από τη Δυτική Γερμανία, ο οποίος πλησιάζει έναν συνάδελφό του από την άλλη πλευρά και του λέει: «Βλεπόμεστε τόσες εβδομάδες, ίσως και μήνες, θα ήθελα σήμερα να σας δώσω επιτέλους το χέρι. Αυτός είναι ο σωστός τρόπος προσέγγισης του προβλήματος: να σφίξετε τα χέρια μεταξύ σας, να είστε μνησικάκοι μόνο όταν είναι απολύτως απαραίτητο. Αλλά όπου είναι δυνατόν να ξεπεραστούν οι διαχωριστικές γραμμές. Αυτό ήταν που ένιωσα σήμερα το μεσημέρι στην Πύλη του Βρανδεμβούργου και υπάρχουν πολλοί εδώ, σε αυτή την πλατεία, που ήταν και εκείνοι σήμερα το μεσημέρι στην Πύλη του Βρανδεμβούργου.

Έχοντας διατελέσει δήμαρχος κατά τα δύσκολα χρόνια από το 1957 έως το 1966, δηλαδή την εποχή της οικοδόμησης του Τείχους και έπειτα, και έχοντας ασχοληθεί στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας με τη μείωση των εντάσεων στην Ευρώπη και κάνοντας ότι ήταν εφικτό για την επίτευξη ουσιαστικών σχέσεων και ανθρώπινης επαφής, δίνω απόψε τους θερμούς μου χαιρετισμούς στους Βερολινέζους σε όλα τα μέρη της πόλης. Και εξίσου σε όλους τους συμπατριώτες από αυτή την πλευρά κι την άλλη, και στα δύο μέρη της Γερμανίας. Και προσθέτω: Θα εξαρτηθεί τώρα πολύ από το αν εμείς οι Γερμανοί, και αυτής της πλευράς και της άλλης, μπορούμε να φανούμε αντάξιοι αυτής της ιστορικής κατάστασης.

Η επανένωση των Γερμανών είναι μακράν διαφορετική από την αναμενόμενη. Και αυτή τη στιγμή κανείς δεν πρέπει να προσποιείται ότι γνώριζε ποια θα ήταν ακριβώς

η μορφή της νέας αυτής σχέσης ανάμεσα στους ανθρώπους των δύο κρατών. Το μόνο που έχει σημασία είναι ότι μπαίνουν σε μια διαφορετική σχέση μεταξύ τους, όπου μπορούν να βρεθούν και να εξελιχθούν ελεύθερα.

Και ένα πράγμα είναι βέβαιο, όπως ειπώθηκε νωρίτερα στη Βουλή των Αντιπροσώπων: σίγουρα τίποτα στην άλλη πλευρά της Γερμανίας δεν θα είναι όπως ήταν παλιά. Ο άνεμος της αλλαγής που εδώ και καιρό σαρώνει την Ευρώπη δεν κατάφερε να φτάσει στη Γερμανία. Η πεποίθησή μου ήταν πάντα, ότι η διαίρεση με την ανέγερση του Τσιμεντένιου Τείχους και η διαίρεση με συρματοπλέγματα και ζώνες θανάτου ήταν ενάντια στη ροή της ιστορίας. Μάλιστα, το έχω και γραπτώς από φέτος το καλοκαίρι - μπορείτε να το διαβάσετε αν θέλετε - χωρίς να γνωρίζω ακριβώς τι θα συνέβαινε το φθινόπωρο: το Βερολίνο θα ζήσει και το Τείχος θα πέσει. Παρεμπιπτόντως! Παρεμπιπτόντως, αγαπητοί φίλοι, ένα κομμάτι αυτού του αποτρόπαιου οικοδομήματος, ένα μέρος αυτού θα μπορούσε αν θέλετε να παραμείνει ακόμη και ως ιστορικό τερατούργημα. Έτσι, όπως ακριβώς επιλέξαμε συνειδητά στο παρελθόν, μετά από έντονες συζητήσεις στην πόλη μας, να διατηρήσουμε τα ερείπια της Εκκλησίας Μνήμης¹.

Δεν είναι πάντα εύκολο για όσους είναι ακόμα πολύ νέοι σήμερα και για εκείνους που τώρα αναπτύσσονται να κατανοήσουν το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο είμαστε ενσωματωμένοι. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο όχι μόνο λέω ότι έχουμε ακόμα πολλά να κάνουμε πριν ξεπεραστεί ο διαχωρισμός, αλλά υπενθυμίζω ακόμα σε όλους, ότι ο αφύσικος διαχωρισμός - στον οποίο μάλιστα με τέτοιο τεράστιο θυμό, αλλά και με τέτοια ανικανότητα αντιτάχθηκα εδώ, από αυτή τη θέση, στις 16 Αυγούστου του '61- θέλω να πω: φυσικά δεν ξεκίνησε στις 13 Αυγούστου 1961. Η γερμανική δυστυχία άρχισε με το τρομοκρατικό ναζιστικό καθεστώς και τον τρομερό πόλεμο που εξαπέλυσε. Εκείνος ο τρομερός πόλεμος που μετέτρεψε σε ερείπια το Βερολίνο όπως και πολλές άλλες γερμανικές και μη γερμανικές πόλεις. Από τον πόλεμο και από τη συμμαχία των νικηφόρων δυνάμεων, πυροδοτήθηκε η διαίρεση στην Ευρώπη, στην Γερμανία, στο Βερολίνο, όπου αναπαράχθηκε με διάφορους τρόπους. Και αυτό που βιώνουμε τώρα, επίσης είναι κάτι μεγάλο - και είμαι ευγνώμων στον Κύριο που

¹ ΣτΜ: Εκκλησία Μνήμης (= die Gedächtniskirche) : Η Εκκλησία Μνήμης του Κάιζερ Γουλιέλμου βρίσκεται στην Breitscheidplatz στο δυτικό Βερολίνο. Κατασκευάστηκε το 1891-1895 και το 1943 κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου το καμπαναριό της καταστράφηκε από τους βομβαρδισμούς. Η εκκλησία διατηρήθηκε σε αυτή την κατάσταση συνειδητά και σήμερα αποτελεί ένα σύμβολο κατά του πολέμου (Kirchengebäude | Gedenkhalle,o.D.).

μπορώ να το βλέπω – να βλέπουμε μαζί ότι τμήματα της Ευρώπης ενώνονται και πάλι.

Και είμαι βέβαιος, αγαπητοί φίλοι, είμαι βέβαιος, ότι ο Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών και ο πρόεδρος της Σοβιετικής Ένωσης, ο Μπους και ο Γκορμπατσόφ, θα καταλάβουν τι είναι αυτό που βιώνουμε όταν σύντομα συναντηθούν σε ένα πλοίο στη Μεσόγειο. Και είμαι βέβαιος, ότι οι Γάλλοι και οι Άγγλοι φίλοι μας - ας μην ξεχνάμε, πέρα από τους Αμερικανούς, τις ακέραιες προστάτριες δυνάμεις του Δυτικού Βερολίνου σε δύσκολα χρόνια, σε μακρές και δύσκολες χρονικές περιόδους - είμαι βέβαιος ότι θα αναγνωρίσουν τις προσπάθειες μας κατά τη διαδικασία της αλλαγής και του νέου ξεκινήματος. Είμαι βέβαιος, ότι οι γείτονές μας στην Ανατολική Ευρώπη καταλαβαίνουν τι είναι αυτό που μας υποκινεί και ότι εντάσσεται στον νέο τρόπο σκέψης και στην αναδιοργάνωση της πολιτικής δράσης που πληρούν και προσφεύγουν και οι ίδιοι οι πολίτες της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης. Η ασφάλεια που μπορούμε να προσφέρουμε στους γείτονές μας και τις μεγάλες δυνάμεις του κόσμου είναι ότι η λύση που προσπαθούμε να δώσουμε στα προβλήματά μας δεν αντιτίθεται στις υποχρεώσεις μας προς την διασφάλιση της ειρήνης και προς την Ευρώπη. Αντιθέτως, είναι σύμφωνη με την κοινή πεποίθηση ότι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα πρέπει να αναπτυχθεί περαιτέρω και ότι ο κατακερματισμός της ηπείρου μας πρέπει σίγουρα να ξεπεραστεί.

Τότε, τον Αύγουστο του '61, δεν απαιτήσαμε μόνο με οργή την πτώση του Τείχους. Έπρεπε δυστυχώς να πείσουμε και τους εαυτούς μας ότι το Βερολίνο πρέπει να συνεχίσει να ζει παρά το Τείχος. Ανακατασκευάσαμε την πόλη - με τη βοήθεια της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης, την οποία επίσης δεν πρέπει να ξεχάσουμε. Εκείνοι που μας διαδέχτηκαν συνέβαλλαν σημαντικά στην ανασυγκρότηση. Εδώ στο Βερολίνο όμως, πέρα των καθηκόντων εντός της πόλης και της στέγασης, της πολιτιστικής και οικονομικής ανασυγκρότησης, μας ζητήθηκε να διατηρήσουμε τον δρόμο προς τη Γερμανία ανοιχτό μέσα από το Βερολίνο. Αυτό, μας ανάγκασε να σκεφτούμε πιο έντονα, πως εμείς, ακόμα και αν τότε φαινόταν ανώφελο, θα μπορούσαμε να αντισταθμίσουμε τις ιδιαίτερα βίαιες συνέπειες του χωρισμού, όποτε αυτό ήταν δυνατόν. Και, φυσικά, δεν υπήρχε πάντα ομοφωνία για τον καλύτερο τρόπο επίτευξης αυτού του στόχου.

Η ημερομηνία της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1963 έχει χαραχθεί μέσα μου, όχι μόνο επειδή ήταν τα γενέθλιά μου – τα 50^α μου γενέθλια – αλλά επειδή ήταν η ημέρα κατά την οποία λόγω της άδειας εισόδου για μια μέρα² – το καλύτερο που μπορούσαμε να καταφέρουμε εκείνη την εποχή– εκατοντάδες χιλιάδες, πολύ περισσότεροι από ό, τι αναμενόταν, ήταν εκεί, όχι μόνο οι συγγενείς που βρίσκονταν στο Ανατολικό Βερολίνο, αλλά και εκείνοι που ήρθαν από τη «ζώνη», όπως λεγόταν τότε, θα μπορούσαν να συναντηθούν και πάλι. Ήταν τρομερά ανεπαρκές, παρέμενε τρομερά εύθραυστο, αλλά αυτό δεν μας αποθάρρυνε από το να κάνουμε κάθε δυνατό μικρό βήμα για να προωθήσουμε την επαφή μεταξύ των ανθρώπων και να αποφύγουμε τον μαρασμό της συνοχής του έθνους.

Στη συνέχεια, χρειάστηκε σχεδόν μια δεκαετία για να μπορέσουν οι τότε δυνατές αλλαγές να επιτευχθούν μέσω μιας Σύμβασης Μεταφοράς³ και μιας θεμελιώδους Συνθήκης, της Συνθήκης «Δύο συν Τεσσάρων»⁴. Ένας μεγάλος αριθμός Συμβάσεων και Συμφωνιών προστέθηκε. Και παραμένει μέχρι σήμερα σωστό το γεγονός ότι δεν μας επιτράπηκε να αφήσουμε κανένα κενό ακόμα και για εθνικούς λόγους.

Ήταν, επίσης, σωστό να ελαφρυνθούν και να βελτιωθούν οι εξωτερικές συνθήκες για τη διαιρεμένη Γερμανία και τους κατοίκους της, όπου αυτό ήταν δυνατόν. Αυτό ήταν το αντικείμενο της Πολιτικής που ακολουθήσαμε, η οποία αφορούσε τη σύναψη Συμβάσεων και με σημαντικούς εταίρους στην Ανατολή. Αυτός ήταν ο στόχος μας στην πανευρωπαϊκή διάσκεψη στο Ελσίνκι, ένα εγχείρημα δύσκολο στην αρχή, αλλά με αφοσίωση στα ανθρώπινα δικαιώματα, αφοσίωση στη συνεργασία, και χρέος, επίσης, απέναντι στην μείωση του αμυντικού εξοπλισμού, της υπεροπλίας στην Ευρώπη. Και αυτό σταδιακά τείνει να σταθεροποιηθεί, επιτυγχάνοντας μείωση αντί

² ΣτΜ: Άδεια εισόδου για μία μέρα (= die Passierscheine): Επρόκειτο για μία άδεια διέλευσης του Τείχους που δόθηκε από τις Αρχές της Ανατολικής Γερμανίας τον Δεκέμβριο του 1963 σε κατοίκους της Δυτικής Γερμανίας, προκειμένου να επισκεφτούν τους αποκλεισμένους εντός των συνόρων της Ανατολικής Γερμανίας συγγενείς τους (Dr. Maria Nooke, 2009).

³ ΣτΜ: Σύμβαση Μεταφοράς (= der Verkehrsvertrag): Η Σύμβαση Μεταφοράς μεταξύ ΛΔΓ και ΟΔΓ υπογράφηκε στις 26 Μαΐου το 1972 από τους Έγκον Μπαρ και Χέλμουτ Κολ και ρύθμιζε για πρώτη φορά την δυνατότητα αμφίδρομης ανταλλαγής και μεταφοράς προσώπων και αγαθών, μέσω δρόμων, συρμών και υδάτων, εντός της επικράτειας των δύο χωρών και διάμεσο αυτών προς τρίτες χώρες (Zwei Staaten, eine Nation in Deutschland, o.D.).

⁴ Στμ: Συνθήκη «Δύο συν Τεσσάρων» (Zwei-plus-Vier –Vertrag): Η Συνθήκη «Δύο συν Τεσσάρων» υπογράφηκε 12 Σεπτεμβρίου του 1990 από τα δύο μέρη της τέως διχασμένης Γερμανίας και τους τέσσερις αντιπάλους της κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, την Σοβιετική Ένωση, τις ΗΠΑ, την Αγγλία και την Γαλλία. Αποτέλεσε θεμελιώδη λίθο της πλέον ενωμένης Γερμανίας και προέβλεπε κυρίως τις εδαφικές, στρατιωτικές και πολιτικές της υποχρεώσεις (Der "Zwei-plus-Vier-Vertrag" wird unterzeichnet, o.D.).

για περαιτέρω αύξηση του αμυντικού εξοπλισμού. Το έργο αυτό βρίσκεται σε εξέλιξη και σε αυτό έχει συμβάλει σημαντικά το γεγονός ότι σήμερα έχουμε να κάνουμε με βελτιωμένες προϋποθέσεις πλαισίωσης. Και προσθέτω: Αν καταλαβαίνω καλά τους συμπατριώτες μου στην άλλη πλευρά της Γερμανίας, συμφωνούν μαζί μου και θεωρώ με όλους όσους βρισκόμαστε εδώ, ότι κανένας από αυτούς δεν θέλει προβλήματα με τα σοβιετικά στρατεύματα που βρίσκονται ακόμα στο γερμανικό έδαφος. Τα οποία πρόκειται να λιγοστεύσουν. Θα υπάρξουν αλλαγές στη στρατιωτική παρουσία της Ανατολικής πλευράς. Δεν θέλουμε προβλήματα, θέλουμε ειρηνικές λύσεις ακόμη και με τη μεγάλη Δύναμη στα ανατολικά.

Θα ήθελα, επίσης, να επισημάνω ότι υπάρχει, ένας φάρος ελπίδας στη Σοβιετική Ένωση και ότι υπάρχουν δημοκρατικά κινήματα στην Πολωνία και την Ουγγαρία - και όπου αλλού προκύψουν - γεγονός που προσθέτει έναν νέο παράγοντα με εντελώς δική του ταυτότητα. Οι συμπατριώτες μας στη ΛΔΓ και στο Ανατολικό Βερολίνο, και χωρίς αμφιβολία ολόκληρος ο κόσμος, πήραν την μοίρα τους στα χέρια τους. Ο ίδιος ο λαός μίλησε, απαίτησε αλλαγές, μεταξύ άλλων το δικαίωμα στην αληθινή ενημέρωση και στην ελεύθερη κυκλοφορία και την ελευθερία του οργανωτικού συνεταιρίζεσθαι. Και πιστεύω ότι αυτό το λαϊκό κίνημα στο άλλο μέρος της Γερμανίας μπορεί να εκπληρώσει τις επιδιώξεις του μόνο εάν είναι πραγματικά ελεύθερο. Μπορούν να γίνουν εκλογές. Και εγώ, όπως και ο Δήμαρχος Μόμπερ, πιστεύω ότι θα ήταν εύλογο να συμβάλλουμε στο έργο της επιτόπιας ανανέωσης και, αν είναι δυνατόν, να μην την αφήνουμε σε αυτούς που απομένουν.

Θα το πω ακόμη μία φορά: τίποτα δεν θα είναι το ίδιο όπως ήταν κάποτε. Αυτό σημαίνει, επίσης, ότι εμείς στη Δύση δεν κρινόμαστε μόνο από τα συνθήματά του χθες, αλλά από αυτό που κάνουμε σήμερα και αύριο, ώστε να είμαστε σε θέση να συνδράμουμε, πνευματικά και ουσιαστικά. Και ελπίζω, ότι το απόθεμα δεν είναι άδειο, όσο αφορά τη διανοήση. Ελπίζω, επίσης, ότι τα ταμεία δεν είναι πολύ άδεια. Και ελπίζω, ότι οι ατζέντες αφήνουν περιθώρια για αυτό που πρέπει να γίνει τώρα. Η προθυμία όχι για υποδείξεις, αλλά για αλληλεγγύη, εξισορρόπηση, για ένα νέο ξεκίνημα, θα δοκιμαστεί. Το καθήκον μας τώρα είναι να ενωθούμε εκ νέου, να παραμείνουμε συγκεντρωμένοι και να κάνουμε ό, τι καλύτερο μπορούμε, σύμφωνα πάντα με τα γερμανικά μας συμφέροντα αλλά και με το καθήκον μας προς την ευρωπαϊκή μας ήπειρο. Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας.

1.2. Ομιλία του Καγκελάριου Γκέρχαντ Σρέντερ σε συγκέντρωση στην Pariser Platz στο Βερολίνο εν όψει της 10^{ης} επετείου από την πτώση του Τείχους στις 9 Νοεμβρίου 1999.

Αγαπητέ Πρόεδρε Μπους!

Αγαπητέ Πρόεδρε Γκορμπατσόφ!

Αγαπητέ Πρόεδρε της Ομοσπονδιακής Βουλής!

Αγαπητέ κύριε Γκάουκ!

Αγαπητέ πρώην Καγκελάριε!

Αν υπάρχει μια πολύ ξεχωριστή ημερομηνία στην ιστορία των Γερμανών, αυτή είναι αναμφισβήτητη η 9^η Νοεμβρίου.

Καμία άλλη μέρα η μνήμη δεν επικεντρώνεται τόσο στις ιστορικές τομές όσο η 9^η Νοεμβρίου. Είναι αναμφισβήτητη μία ημέρα χαράς και ταυτόχρονα μία ημέρα ντροπής και περισυλλογής. Είναι η ημέρα ενός νέου ξεκινήματος, αλλά και η ημέρα κατά την οποία το 1938 ξεκίνησε ο δρόμος σε μια άβυσσο κτηνωδίας.

Μόνο όσοι κατανοούν αυτές τις συνδέσεις θα μπορέσουν να γιορτάσουν σήμερα την 9^η Νοεμβρίου, και ό,τι αυτή σημαίνει για την ανάπτυξη στη Γερμανία και στην Ευρώπη, ως μια ημέρα θριάμβου για την ελευθερία και τη δημοκρατία.

Σαν σήμερα, πριν δέκα χρόνια, εμείς οι Γερμανοί ήμασταν, όπως εξέφρασε αυθόρμητα ο τότε δήμαρχος του Βερολίνου, Βάλτερ Μόμπερ, «ο πιο ευτυχισμένος λαός στον κόσμο». Η λέξη της ημέρας - όπως είπε ήδη ο Πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Βουλής - ήταν «παραφροσύνη». Ξένοι αγκαλιάζονταν μεταξύ τους. Για 28 ολόκληρα χρόνια, το Τείχος, αυτό το «απεχθέστατο οικοδόμημα της Ευρώπης», χώριζε το Βερολίνο. Για 28 χρόνια οι άνθρωποι στα ανατολικά της χώρας μας ήταν απομονωμένοι. Η Ανατολική Γερμανία, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τη Δυτική, όφειλε να πληρώσει για τις συνέπειες της ναζιστικής δικτατορίας. Για δεκαετίες, οι άνθρωποι, εξαιτίας μιας ολοένα και μη αποτελεσματικής κρατικής οικονομίας, είχαν κυριολεκτικά στερηθεί της δυνατότητας να απολαμβάνουν τους καρπούς της εργασίας τους.

Το κράτος, το οποίο δεν είχαν επιλέξει – ελάχιστοι όπως άλλωστε και οι Δυτικοί, που είχαν την τύχη να βιώσουν την εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ⁵ και τον εκδημοκρατισμό - τους κρατούσε πίσω από το Τείχος και τα συρματοπλέγματα. Εναντία του Τείχους, του πατερναλισμού και της στέρησης των δικαιωμάτων, δημιουργήθηκε ένα ραγδαία αναπτυσσόμενο μαζικό κίνημα τους μήνες πριν από την 9^η Νοεμβρίου 1989. Από το Ρύγκεν έως το Πλάουεν όλο και περισσότερες γυναίκες και άνδρες εκφοβίζονταν όλο και λιγότερο από την αστυνομία και την κρατική ασφάλεια. Δεκάδες χιλιάδες πολίτες της ΛΔΓ ήταν ανυποχώρητοι. Υπέβαλλαν αίτηση για την αναχώρησή τους ή απλώς αναγκάζονταν να διαφύγουν μέσω της Ουγγαρίας και μέσω κτιρίων πρεσβειών της Βαρσοβίας και της Πράγας.

Την 9^η Νοεμβρίου, το Ενιαίο Σοσιαλιστικό κόμμα της Γερμανίας (SED) υπό την ηγεσία του Έγκον Κρεντς αντέδρασε ενάντια στη ζωή και στις μαζικές διαδηλώσεις. Αλλά τότε ήταν ήδη πολύ αργά για τη δικτατορία του SED. Τα ιδιωτικά ταξίδια «στο εξωτερικό», που ανακοίνωσε ο Γκούντερ Σαμπόφσκι εκείνο το βράδυ, έπρεπε να εγκριθούν άμεσα. Αλλά εκείνοι που ήταν απομονωμένοι για τόσο καιρό δεν θέλησαν να αφήσουν κανέναν να «εγκρίνει» την ελευθερία τους.

Εκείνη τη νύχτα χλεύασαν το Τείχος, προκαλώντας την κατάρρευση του. Δεκάδες χιλιάδες Ανατολικοβερολινέζοι συνέρρεαν στο Δυτικό Βερολίνο. Δυτικοβερολινέζοι συνέρρεαν ανατολικά. Στα σημεία διέλευσης των συνόρων, η γερμανική διαίρεση κατέρρευσε μέσα στο χαρούμενο πλήθος και τα δάκρυα χαράς. Εκείνο το βράδυ η κατάσταση είχε γίνει μη αναστρέψιμη, επιτρέποντας στην «ένωση» να εξαπλωθεί, όπως το έθεσε με τόσο μοναδικό τρόπο ο Βίλλυ Μπραντ.

Νομίζω ότι είναι σωστό να πούμε ότι οι Γερμανοί είχαν ενωθεί ακόμα και πριν ενωθεί η Γερμανία.

Δέκα χρόνια αργότερα είμαστε ακόμα στο δρόμο προς την εσωτερική ενότητα της Γερμανίας και ακριβώς για αυτόν το λόγο είναι πολύ σημαντικό να κρατήσουμε, ότι πρωτίστως το Τείχος δεν καταρρίφθηκε από την Ουάσιγκτον, τη Βόννη ή τη Μόσχα.

⁵ ΣτΜ: Σχέδιο Μάρσαλ (=der Marshallplan): Το Σχέδιο Μάρσαλ ήταν ένα πρόγραμμα οικονομικής βοήθειας από μέρους των ΗΠΑ προς την Ευρώπη κατά το μεταπολεμικό διάστημα. 16 ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Γερμανίας, έλαβαν χρηματοδότηση για την οικονομική τους ανάκαμψη, μέσω του προγράμματος, που διήρκεσε από το 1948 έως το 1952 (History of the Marshall Plan, n.d.).

Έπεσε από γενναίους και ατρόμητους ανθρώπους και μάλιστα από τα ανατολικά προς τα δυτικά.

Η εμπειρία αυτή μας δίδαξε ότι η ελευθερία και η δημοκρατία μπορεί να απαιτούν αγώνες για να επιτευχθούν αλλά μπορούν να επιτευχθούν στο τέλος. Αυτή είναι η ιστορική σημασία της 9^{ης} Νοεμβρίου 1989. Για πρώτη φορά σε αυτόν τον αιώνα, η Γερμανία έστειλε στην Ευρώπη ένα σημαντικό μήνυμα ελευθερίας και αυτοδιάθεσης.

Σίγουρα, χωρίς τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, αυτό σημαίνει, επίσης, χωρίς τη μεταρρυθμιστική πορεία στην πρώην Σοβιετική Ένωση και το πραγματικά ιστορικό επίτευγμα του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, οι άνθρωποι, το 1989, δεν θα μπορούσαν να εκφράσουν τόσο αβίαστα την ελεύθερη βούλησή τους.

Για αυτόν τον λόγο θα ήθελα σε αυτό το σημείο να εκφράσω τις ευχαριστίες και την εκτίμησή μου για σας προσωπικά, Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Η μεταρρυθμιστική πολιτική σας προώθησε αποφασιστικά την ανάπτυξη της ειρήνης και της δημοκρατίας στη Γερμανία και, συνεπώς, σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Θέλω επίσης να επισημάνω τη μεγάλη συμβολή των γειτόνων και των συμμάχων μας στη Δύση. Η σταθερή εδραίωση της Γερμανίας στην Ευρωπαϊκή και Ατλαντική συμμαχία (NATO) αλλά και η εξωτερική πολιτική που ξεκίνησε ο Βίλλυ Μπραντ προς την Ανατολή επέτρεψαν την ανάπτυξη με την οποία το Τείχος θα μπορούσε τελικά να εξαφανιστεί εντελώς χωρίς τη χρήση βίας.

Οι ευχαριστίες και η εκτίμησή μας πηγαινούν πρωτίστως στους λαούς των σημερινών μεταρρυθμιστικών κρατών της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης. Η γενναία συνεισφορά τους στη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά και η αλληλεγγύη και η προθυμία τους να βοηθήσουν, ήταν προϋποθέσεις για την επιτυχία της αντίστασης κατά του πολιτικού συστήματος SED.

Αυτή η αντίσταση, όμως, από τους Ανατολικογερμανούς έδωσε, επίσης, ώθηση στους γείτονες λαούς για τον δικό τους αγώνα προς την ελευθερία. Αυτή ήταν η μεγάλη διαφορά σε σχέση με την άλλη γερμανική επανάσταση της 9^{ης} Νοεμβρίου, εκείνη του 1918, η οποία αν και είχε καταφέρει να λήξει τον πόλεμο και να αναγκάσει τη μοναρχία να παραιτηθεί, δεν μπόρεσε να εδραιώσει μια σταθερή δημοκρατία στη Γερμανία. Οι αυταρχικές, κρατικές, κυρίαρχες ελίτ στις επιχειρήσεις, την πολιτική, το

στρατό και τη γραφειοκρατία εμπόδισαν τη δημοκρατική ανάπτυξη της τότε Δημοκρατίας της Βαϊμάρης⁶.

Μόλις πέντε χρόνια αργότερα, και πάλι στις 9 Νοεμβρίου, ο Χίτλερ οδήγησε τους πραξικοπηματίες του στο ιστορικό μνημείο Feldherrenhalle του Μονάχου. Μπορεί η «εθνική επανάσταση» που επιθυμούσαν οι Ναζί να αποτράπηκε, αλλά η 9^η Νοεμβρίου 1923 ήταν μόνο η αρχή αυτού που επρόκειτο να γίνει σκληρή πραγματικότητα την 9^η Νοεμβρίου 1938, τη Νύχτα των Κρυστάλλων⁷. Εκείνη τη νύχτα οι εβραϊκές επιχειρήσεις σε όλη τη Γερμανία καταστράφηκαν και λεηλατήθηκαν, οι συναγωγές πυρπολήθηκαν και οι Εβραίοι που δεν ήταν πλέον «συμπολίτες» καταδιώχθηκαν στους δρόμους, κακοποιήθηκαν, απελάθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και τελικά δολοφονήθηκαν.

Σήμερα, πενθούμε και αισθανόμαστε ντροπή για τα θύματα της εθνικοσοσιαλιστικής πολιτικής εξόντωσης. Η 9^η Νοεμβρίου 1938 αποτελεί την μοναδική πραγματική «χλιετηρίδα» του Τρίτου Ράιχ του Χίτλερ, δηλαδή την ανεξίτηλη ντροπή μας και τον αζέχαστο εξευτελισμό εις βάρος των εθνικοσοσιαλιστών και των υποστηρικτών τους στη Γερμανία και ανά τον κόσμο.

Δεν πρόκειται για ευφημισμό, εάν σε αυτό το πλαίσιο επισημάνω, ότι ορισμένοι Γερμανοί αισθάνονται αυτή τη ντροπή ακόμα και αυτή τη στιγμή. Όχι πολύ μακριά από δω, στην Οράνιενμπουργκ Στράσε⁸, ο επικεφαλής του αρμόδιου αστυνομικού τμήματος, μαζί με μερικούς αξιωματικούς, κυνήγησε τα Τάγματα Εφόδου των Ναζί⁹ από τη Νέα Συναγωγή¹⁰, την οποία είχαν ήδη πυρπολήσει, και ειδοποίησε την πυροσβεστική. Μπορεί αυτός ο Βίλελμ Κρützφελντ¹¹ να μην ήταν ήρωας της αντίστασης. Αλλά ήταν μια απόδειξη ότι ακόμα και κάτω από βάρβαρες συνθήκες μπορεί να υπάρξει ορισμένο πολιτικό θάρρος και κάποια ανθρωπιά.

Και τα τέσσερα γεγονότα της 9^{ης} Νοεμβρίου αυτού του αιώνα, όπως είπε ο ιστορικός και νικητής του Βραβείου Ειρήνης Γερμανών Εκδοτών και Βιβλιοπωλών¹² 1999, Φριτς Στερν, συνέβησαν «σε ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο». Αυτό ισχύει, βέβαια, για την

⁶ ΣτΜ: Δημοκρατία της Βαϊμάρης (Weimarer Republik): Επίσημη ονομασία του πολιτεύματος της Γερμανίας από το 1918 έως το 1933 (Weimarer Republik, o.D.)

⁷ ΣτΜ: Νύχτα των Κρυστάλλων: die Pogromnacht

⁸ ΣτΜ: Οράνιενμπουργκ Στράσε= Oranienburger Straße

⁹ ΣτΜ: Τάγματα Εφόδου των Ναζί= die SA-Horden

¹⁰ ΣτΜ: Νέα Συναγωγή= die Neue Synagoge

¹¹ ΣτΜ: Βίλελμ Κρützφελντ = Wilhelm Krützfeld

¹² ΣτΜ: νικητής του Βραβείου Ειρήνης Γερμανών Εκδοτών και Βιβλιοπωλών= der Friedenspreisträger

9^η Νοεμβρίου 1938, αλλά εξίσου και για την 9^η Νοεμβρίου 1989. Από την άποψη αυτή, οι επαναστάσεις το φθινόπωρο του 1989 είναι πραγματικά η σπάνια περίπτωση μιας «δεύτερης ευκαιρίας» για τη Γερμανία και την Ευρώπη. Η 9^η Νοεμβρίου 1989 αντιπροσωπεύει μια ρεαλιστική προοπτική για την ειρήνη, τη δημοκρατία, την ευημερία και την ελευθερία, όχι μόνο για τη Γερμανία αλλά και για ολόκληρη την Ευρώπη.

Όχι μόνο από ευγνωμοσύνη, αλλά και υπό το πρίσμα αυτής ακριβώς της μεγάλης προοπτικής, η Γερμανία παραμένει ο υπέρμαχος των υποψήφιων χωρών για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Δέκα χρόνια μετά την πτώση του Τείχους, η Ευρώπη δεν πρέπει να διαιρεθεί ξανά, αυτή τη φορά με τα υποθετικά γεωγραφικά «σύνορα της ευημερίας»¹³ μεταξύ της Ένωσης και των ανατολικών γειτόνων της. Τέλος, εξίσου σημαντικά είναι τα γεγονότα στο Κόσσοβο φέτος, που μας έδειξαν ότι μόνο μια ευρωπαϊκή προοπτική μπορεί να εγγυηθεί τη σταθερότητα και την ειρήνη σε μια Ευρώπη των ανθρώπων και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η 9^η Νοεμβρίου 1989 αντιπροσωπεύει, επίσης, αυτό το ευρωπαϊκό όραμα.

Κυρίες και κύριοι, είναι βέβαιο, ότι εκείνη την εποχή πολλές ελπίδες δημιουργήθηκαν και πολλές προσδοκίες διαψεύστηκαν έκτοτε. Παρ' όλα αυτά, έχουμε ήδη πετύχει πολλά μαζί. Ακόμα και αν υπάρχει πολύς δρόμος προς την επίτευξη του κοινού μας στόχου, την εναρμόνιση των συνθηκών διαβίωσης στην Ανατολή και τη Δύση, δεν θα είναι παρά λίγος δρόμος και δεν θα διαρκέσει πολύ, ακόμη και αν υπάρξουν αποτυχίες, γιατί ξέρουμε ότι μαζί μπορούμε να τα καταφέρουμε.

Θέλουμε επίσης να το γιορτάσουμε σήμερα στην πρωτεύουσα του Βερολίνου. Θα πρέπει να είναι μια γιορτή χαράς και υπερηφάνειας. Κανείς δεν πρέπει να μπει στον πειρασμό να παραβλέψει το παρελθόν. Αυτό ισχύει για το τρομερό παρελθόν της 9^{ης} Νοεμβρίου 1938, αλλά και για εκείνο το πολιτικό σύστημα που καταστράφηκε με την πτώση του Τείχους του Βερολίνου. Και στις δύο περιπτώσεις, δεν πρέπει με κανέναν τρόπο να διακόπτονται οι δεσμοί με την ιστορική - και, όπου χρειάζεται, τη δικαστική - αποκατάσταση.

¹³ ΣτΜ: Σύνορα της ευημερίας = die Wohlstandsgrenze

Υπό αυτήν την έννοια, κυρίες και κύριοι, μπορούμε να γιορτάσουμε σήμερα την 9^η Νοεμβρίου ως ημέρα δημοκρατίας και ελευθερίας. Και αυτό - το λέω και πάλι - κυρίως χάρη στον λαό της πρώην ΛΔΓ.

1.3. Ομιλία της Καγκελαρίου Άνγκελα Μέρκελ στην εκδήλωση μνήμης για την 30^η Επέτειο της πτώσης του Τείχους του Βερολίνου στο «Παρεκκλήσι της Συμφιλίωσης»¹⁴ στις 9 Νοεμβρίου 2019 στο Βερολίνο

Κύριε Πρόεδρε του Ομοσπονδιακής Βουλής,
Κύριε Πρόεδρε του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου,
Αγαπητοί συνάδερφοι Βουλευτές,
Εξοχότατοι ,
Αγαπητέ Επίσκοπε Ντρούγκε¹⁵,
Αγαπητέ Πάστορα Γιούντνερ¹⁶,
Κυρίες και Κύριοι,

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους νέους από τις χώρες του Βίσεγκραντ¹⁷ για τα λόγια τους σε αυτό εδώ το παρεκκλήσι, στη θέση του οποίου στεκόταν παλαιότερα η Εκκλησία της Συμφιλίωσης¹⁸. Αυτά τα λόγια μας κάνουν να αναλογιστούμε. Να αναλογιστούμε τι συνέβη εδώ, αλλά πρωτίστως – όπως ειπώθηκε και προηγουμένως - τι σημαίνει αυτό για το μέλλον και τι πρέπει να προσέξουμε στο εξής.

Από την ανέγερση του Τείχους το 1961, η Εκκλησία της Συμφιλίωσης βρισκόταν στη «ζώνη θανάτου» που χώριζε το Ανατολικό από το Δυτικό Βερολίνο, απρόσιτη για όλους τους Βερολινέζους και των δύο πλευρών. Το 1985 ανατινάχτηκε. Δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια πράξη περιφρόνησης για τον άνθρωπο, καθώς δεν ήταν η Εκκλησία ο στόχος. Η Εκκλησία απλώς στάθηκε στο δρόμο ενός ελεύθερου πεδίου βολής. Οι ίδιοι οι πολίτες ήταν αυτοί που τέθηκαν στο στόχαστρο, αυτοί που αναζητούσαν μόνο ένα πράγμα: την ελευθερία. Η κατεδάφιση της Εκκλησίας της Συμφιλίωσης έδειξε, κατ' αυτόν τον τρόπο, την αδιαλλαξία της δικτατορίας της ΛΔΓ ως προς τη βασική ανάγκη του ατόμου να διεκδικήσει την ελευθερία και τα ανθρώπινα δικαιώματά του.

Πολλοί άνθρωποι έπεσαν θύματα της δικτατορίας του SED. Δεν πρόκειται να τους ξεχάσουμε. Θυμάμαι τους ανθρώπους που σκοτώθηκαν σε αυτό το Τείχος, επειδή αναζητούσαν την ελευθερία. Θυμάμαι επίσης τα 75.000 άτομα που φυλακίστηκαν

¹⁴ ΣτΜ: Παρεκκλήσι της Συμφιλίωσης= die Kapelle der Versöhnung

¹⁵ ΣτΜ: Επίσκοπος Ντρούγκε= Bischof Dröge

¹⁶ ΣτΜ: Πάστορας Γιούντνερ= Pfarrer Jeutner

¹⁷ ΣτΜ: Χώρες του Βίσεγκραντ= die Visegrád-Staaten

¹⁸ ΣτΜ: Εκκλησία της Συμφιλίωσης= die Versöhnungskirche

επειδή προσπάθησαν να αποδράσουν. Θυμάμαι τους ανθρώπους που υπέστησαν καταστολή, επειδή οι συγγενείς τους είχαν αποδράσει. Θυμάμαι τους ανθρώπους που παρακολουθήθηκαν και καταγγέλλθηκαν. Θυμάμαι τους ανθρώπους που καταπιέστηκαν και αναγκάστηκαν να θάψουν τα όνειρά τους και τις ελπίδες τους, επειδή δεν ήθελαν να υποκύψουν στην κρατική αυθαιρεσία.

Η 9^η Νοεμβρίου, κυρίες και κύριοι, είναι μια σημαντική ημέρα στη γερμανική ιστορία. Σήμερα, θυμόμαστε, επίσης, τα θύματα των πογκρόμ του Νοεμβρίου του 1938. Θυμόμαστε τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν κατά του εβραϊκού λαού στη Γερμανία τη νύχτα της 9^{ης} προς 10^{ης} Νοεμβρίου 1938. Αυτό που ακολούθησε ήταν το έγκλημα κατά της Ανθρωπότητας, της ρήξης με τον πολιτισμό, το Ολοκαύτωμα .

Η 9^η Νοεμβρίου, η ημερομηνία όπου οι τρομερές αλλά και ευτυχισμένες στιγμές της ιστορίας μας αντικατοπτρίζονται με ιδιαίτερο τρόπο, μας προειδοποιεί ότι πρέπει να αντιμετωπίσουμε με αποφασιστικότητα το μίσος, το ρατσισμό και τον αντισημιτισμό. Μας προτρέπει να κάνουμε ό, τι μπορούμε για να υπερασπιστούμε την ελευθερία και τη δημοκρατία, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και το κράτος δικαίου.

Την 9^η Νοεμβρίου 1989, σαν σήμερα πριν από 30 χρόνια, το Τείχος του Βερολίνου έπεσε. Λίγο καιρό πριν, σχεδόν κανείς δεν το θεωρούσε πιθανό. Στην αρχή του κρίσιμου έτους του 1989, ήταν μόνο μια μικρή μειοψηφία ατόμων που τάσσονταν υπέρ των πολιτικών δικαιωμάτων, της ελευθερίας και τη δημοκρατίας και εξαιτίας αυτού πλήρωσαν το τίμημα με μειονεκτήματα, διώξεις και φυλακίσεις. Ωστόσο, αυτή η μειοψηφία ήταν σύντομα σε θέση να ενθαρρύνει πολλές χιλιάδες και εκατοντάδες χιλιάδες άλλους, οι οποίοι στη συνέχεια, το φθινόπωρο του 1989, κατέβηκαν σε διαδηλώσεις. Άλλοι πάλι, στην Ουγγαρία, την Πράγα ή την Βαρσοβία γύρισαν την πλάτη τους στη ΛΔΓ. Όλοι συνέβαλαν στην πτώση του Τείχους του Βερολίνου και άνοιξαν έτσι τον δρόμο για την ενότητα της χώρας μας. Όλοι εσείς αξίζετε τις ευχαριστίες μας για αυτό.

Η ειρηνική επανάσταση στη ΛΔΓ είχε θαρραλέα παραδείγματα. Το ανεξάρτητο εργατικό συνδικάτο «Solidarność» πέτυχε τις πρώτες δημοκρατικές της επιτυχίες στην Πολωνία. Η Χάρτα 77 έδωσε θάρρος στην Τσεχοσλοβακία. Στα τρία κράτη της Βαλτικής, η μεγαλύτερη ανθρώπινη αλυσίδα της ιστορίας αγωνίστηκε για την

ανεξαρτησία και η Ουγγαρία έκανε διαπερατό το «σιδηρούν παραπέτασμα»¹⁹. Η έκκληση για ελευθερία τελικά δημιούργησε νέες δημοκρατίες στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Η Γερμανία και η Ευρώπη θα μπορούσαν τελικά να αναπτυχθούν μαζί.

Ωστόσο, οι αξίες στις οποίες βασίζεται η Ευρώπη - ελευθερία, δημοκρατία, ισότητα, κράτος δικαίου, σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων - δεν είναι αυτονόητες. Οφείλουμε να συνεχίσουμε να τις αποκαθιστούμε και να τις προασπίζομαστε. Η Ευρώπη πρέπει να συνεχίσει να υποστηρίζει τη δημοκρατία και την ελευθερία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ανοχή. Σε περιόδους βαθιάς τεχνολογικής και παγκόσμιας αλλαγής, αυτό είναι πιο σημαντικό από ποτέ.

Η συμβολή του ατόμου μπορεί μερικές φορές να φαίνεται μικρή. Αλλά δεν πρέπει να το αφήσουμε αυτό να μας αποθαρρύνει. Αντιθέτως, μπορούμε να σκεφτούμε τα λόγια του Βατσλάβ Χάβελ ότι η ελευθερία είναι σαν τη θάλασσα. Παραθέτω τα λόγια του: «Τα μεμονωμένα κύματα δεν μπορούν να κάνουν πολλά. Αλλά η δύναμη της τρικυμίας είναι ακαταμάχητη».

Το τείχος του Βερολίνου, κυρίες και κύριοι, αποτελεί παρελθόν. Αυτό μας διδάσκει ότι κανένα τείχος που περιθωριοποιεί τους ανθρώπους και περιορίζει τις ελευθερίες τους δεν είναι τόσο υψηλό ή τόσο μεγάλο ώστε οι άνθρωποι να μην μπορούν να το περάσουν.

Στο τέλος θα ήθελα να αναφέρω ένα σύντομο ποίημα του Ράινερ Κούντσε που έγραψε για το Τείχος:

Όταν το αναγείραμε, δεν είχαμε ιδέα
πόσο ψηλά ήταν μέσα μας.
Είχαμε συνηθίσει
τον ορίζοντα του
και την άπνοια.
Στη σκιά του,
κανείς δεν σκιάζει πια.
Τώρα είμαστε απαλλαγμένοι
από οποιαδήποτε δικαιολογία.

¹⁹ ΣτΜ: Σιδηρούν παραπέτασμα= der Eiserne Vorhang

Αυτό ισχύει για όλους μας, σε Ανατολή και Δύση. Δεν έχουμε καμία δικαιολογία και καλούμαστε να παίζουμε το δικό μας ρόλο για την ελευθερία και τη δημοκρατία.

Σας ευχαριστώ.

2. ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ

2.1. Rede des Altkanzlers und SPD-Ehrenvorsitzenden Willy Brandt vor dem Rathaus Schöneberg in Berlin am 10. November 1989

Liebe Berlinerinnen und Berliner,
liebe Landsleute von drüben und hüten,

dies ist ein schöner Tag nach einem langen Weg, aber wir befinden uns erst an einer Zwischenstation. Wir sind noch nicht am Ende des Weges angelangt. Es liegt noch 'ne ganze Menge vor uns.

Die Zusammengehörigkeit der Berliner und der Deutschen überhaupt manifestiert sich auf eine bewegende, auf eine uns aufwühlende Weise, und sie tut es am bewegendsten dort, wo getrennte Familien endlich wieder ganz unverhofft und tränenvoll zusammenfinden. Mich hat auch das Bild angerührt von dem Polizisten auf unserer Seite, der 'rübergeht zu seinem Kollegen drüben und sagt: Jetzt haben wir uns so viele Wochen, vielleicht Monate auf Abstand gesehen, ich möchte Ihnen heute mal die Hand geben. Das ist die richtige Art, sich dem Problem zu nähern: einander die Hand zu geben, nachtragend nur dort zu sein, wo es unbedingt sein muss. Aber wo immer es geht, Trennendes zu überwinden. Das hab' ich auch heute mittag am Brandenburger Tor gespürt, und hier sind ja viele auf dem Platz, die auch heute mittag am Brandenburger Tor waren.

Als Bürgermeister der schwierigen Jahre von 1957 bis 1966, also auch der Zeit des Mauerbaus und danach, und als einer, der in der Bundesrepublik und für sie einiges zu tun hatte mit dem Abbau von Spannungen in Europa und mit dem jeweils erreichbaren Maß an sachlichen Verbindungen und menschlichen Kontakten, sage ich hier heute Abend meinen ganz herzlichen Gruß an die Berlinerinnen und Berliner in allen Teilen der Stadt. Und gleichermaßen an die Landsleute drüben wie hüten, in beiden Teilen Deutschlands. Und ich füge hinzu: Es wird jetzt viel davon abhängen, ob wir uns – wir Deutschen, hüten und drüben – der geschichtlichen Situation gewachsen erweisen.

Das Zusammenrücken der Deutschen, darum geht es, das Zusammenrücken der Deutschen verwirklicht sich anders, als es die meisten von uns erwartet haben. Und keiner sollte in diesem Augenblick so tun, als wüsste er ganz genau, in welcher

konkreten Form die Menschen in den beiden Staaten in ein neues Verhältnis zueinander geraten werden. Dass sie in ein anderes Verhältnis zueinander geraten, dass sie in Freiheit zusammenfinden und sich entfalten können, darauf allein kommt es an.

Und eines ist sicher, es wurde vorhin im Abgeordnetenhaus gesagt: Es ist sicher, dass nichts im anderen Teil Deutschlands wieder so werden wird, wie es war. Die Winde der Veränderung, die seit einiger Zeit über Europa ziehen, haben an Deutschland nicht vorbeiziehen können. Meine Überzeugung war es immer, dass die betonierte Teilung und dass die Teilung durch Stacheldraht und Todesstreifen gegen den Strom der Geschichte standen. Und ich habe es noch in diesem Sommer zu Papier gebracht – man kann es nachlesen, wenn man will –, ohne dass ich genau wusste, was im Herbst passieren würde: Berlin wird leben und die Mauer wird fallen. Übrigens, übrigens, liebe Freunde, ein Stück von jenem scheußlichen Bauwerk, ein Stück davon könnte man dann von mir aus sogar als ein geschichtliches Monstrum stehen lassen. So, so wie wir seinerzeit nach heftigen Diskussionen in unserer Stadt uns bewusst dafür entschieden haben, die Ruine der Gedächtniskirche stehen zu lassen.

Denen, die heute noch so schön jung sind, und denen, die nachwachsen, kann es nicht immer leicht fallen, sich die historischen Zusammenhänge, in die wir eingebettet sind, klarzumachen. Deshalb sage ich nicht nur, dass wir bis zur Überwindung der Spaltung noch einiges vor uns haben, sondern ich erinnere uns auch daran, dass die widernatürliche Spaltung – und mit welchem, mit welchem Zorn, aber auch mit welcher Ohnmacht habe ich hier am 16. August '61 von dieser Stelle aus dagegen angerebet – ich will sagen: auch das hat natürlich nicht erst am 13. August 1961 begonnen. Das deutsche Elend begann mit dem terroristischen Nazi-Regime und dem von ihm entfesselten schrecklichen Krieg. Jenem schrecklichen Krieg, der Berlin wie so viele andere deutsche und nichtdeutsche Städte in Trümmerwüsten verwandelte. Aus dem Krieg und aus der Veruneinigung der Siegermächte erwuchs die Spaltung Europas, Deutschlands, in Berlin reproduziert auf mehrfache Weise. Und jetzt erleben wir, und das ist etwas Großes – und ich bin dem Herrgott dankbar dafür, dass ich dies miterleben darf – wir erleben, dass die Teile Europas wieder zusammenwachsen.

Und ich bin sicher, liebe Freunde, ich bin sicher, dass der Präsident der Vereinigten Staaten und der erste Mann der Sowjetunion, dass Bush und Gorbatschow dies, was

im Gange ist bei uns, zu würdigen wissen werden, wenn sie einander demnächst auf einem Schiff im Mittelmeer begegnen. Und ich bin sicher, dass unsere französischen und unsere englischen Freunde – vergessen wir nicht, neben den Amerikanern die bewährten Schutzmächte von West-Berlin in schwierigen Jahren, in langen schwierigen Jahren – ich bin sicher, dass sie mit uns den Prozess der Veränderung und des neuen Aufbruchs zu würdigen wissen. Ich bin sicher, dass unsere Nachbarn im europäischen Osten verstehen, was uns bewegt, und dass es sich einfügt in das neue Denken und in die Neugestaltung politischen Handelns, das sie, die Zentral- und Osteuropäer, selbst erfüllt und in Anspruch nimmt. Die Sicherheit, die wir unseren Nachbarn und auch den großen Mächten dieser Welt bieten können, ist die, dass wir keine Lösung unserer Probleme anstreben, die sich nicht einfügt in unsere Pflichten gegenüber dem Frieden und gegenüber Europa. Und in die gemeinsame Überzeugung, dass die Europäische Gemeinschaft weiterentwickelt und die Zerstückelung unseres Kontinents definitiv überwunden werden muss.

Damals, im August '61, haben wir nicht nur im Zorn gefordert: die Mauer muss weg. Wir haben uns auch sagen müssen, Berlin muss trotz der Mauer weiterleben. Wir haben die Stadt – mit Hilfe des Bundes, was wir auch nicht vergessen wollen – wiederaufgebaut. Andere, die nach uns kamen, haben dem Wiederaufbau Wichtiges hinzugefügt. Aber hier in Berlin war uns zusätzlich zu allen innerstädtischen Aufgaben und zum Wohnungsbau, zum kulturellen und wirtschaftlichen Neuaufbau aufgetragen, den Weg nach Deutschland in und durch Berlin offen zu halten. Das zwang uns dann zum intensiveren Nachdenken darüber, wie wir, auch als es schier hoffnungslos aussah, wie wir den besonders brutalen Auswirkungen der Trennung, wenn's irgend ginge, doch entgegenwirken könnten. Und natürlich gab es nicht immer gleich Übereinstimmung darüber, wie das am besten zu erreichen sei.

Mir hat sich das Datum des 18. Dezember 1963 besonders eingeprägt, nicht nur, weil ich Geburtstag hatte – damals wurde ich 50 –, sondern es hat sich mir eingeprägt, weil das der Tag war, an dem aufgrund der Passierscheine – mehr konnten wir damals nicht erreichen – Hunderttausende, viel mehr als man erwartet hatte, drüben waren, nicht nur die Verwandten in Ost-Berlin, sondern auch die, die aus „der Zone“ kamen, wie wir damals sagten, wieder treffen konnten. Das war schrecklich unzulänglich, das blieb schrecklich brüchig, aber wir haben uns nicht davon abbringen lassen, auch

jeden möglichen kleinen Schritt zu tun, um den Kontakt zwischen den Menschen zu fördern und den Zusammenhalt der Nation nicht absterben zu lassen.

Es hat dann noch fast ein Jahrzehnt gedauert, bis durch einen Verkehrsvertrag und einen Grundlagenvertrag die damals möglichen Veränderungen erreicht werden konnten. Eine Vielzahl von Abkommen und Absprachen hat sich dem hinzugefügt. Und es bleibt richtig, dass wir ein Vakuum, einen Leerraum auch aus nationalen Gründen nicht entstehen lassen durften.

Richtig war es auch, die Außenbedingungen für das geteilte Deutschland und die Menschen in ihm zu entlasten und zu verbessern, wo immer dies möglich war. Das war der Inhalt unserer Vertragspolitik, auch mit wichtigen Partnern im Osten. Das war der Inhalt unseres Hinwirkens auf die gesamteuropäische Konferenz in Helsinki, schwierig beginnend, aber verpflichtet auf die Menschenrechte, verpflichtet auf Zusammenarbeit, verpflichtet auch auf Abbau der Rüstungen, der Überrüstungen in Europa. Und dieses sich langsam Hinbewegen auf Stabilität, auf den Abbau statt weiteren Aufbau von Rüstungen, macht sich nun bezahlt. Dies ist im Gange, dies hat wesentlich dazu beigetragen, dass wir es heute mit verbesserten Rahmenbedingungen zu tun haben. Und ich füge hinzu: Wenn ich meine Landsleute im anderen Teil Deutschlands gut verstehe, dann stimmen sie mit mir und ich denke mit uns allen hier überein: keiner von ihnen wünscht Schwierigkeiten mit den sowjetischen Truppen, die sich noch auf deutschem Boden befinden. Die werden weniger werden. An der militärischen Präsenz anderer wird sich etwas ändern. Wir wollen keinen Trouble, wir wollen friedliche Lösungen auch im Verhältnis zur Großmacht im Osten.

Ich möchte noch sagen: Es ist zusätzlich dazu, dass es einen Hoffnungsträger auch in der Sowjetunion gibt und dass es Demokratiebewegungen in Polen und Ungarn gibt – und anderswo werden sie folgen – es ist ein neuer Faktor von ganz eigener Qualität hinzugetreten. Unsere Landsleute in der DDR und in Ost-Berlin haben sich ihrer Geschicke selbst, und zwar unüberhörbar für alle Welt, angenommen. Das Volk selbst hat gesprochen, hat Veränderungen gefordert, nicht zuletzt das Recht auf wahrhaftige Information und auf freie Bewegung und auf Freiheit des organisatorischen Zusammenschlusses. Und ich denke, dass diese Volksbewegung im anderen Teil Deutschlands ihre Erfüllung nur in wirklich freien Wahlen finden kann. Und ich meine auch, wie der Regierende Bürgermeister Momper, dass es eine lohnende

Aufgabe sein kann, am Werk der Erneuerung an Ort und Stelle mitzuwirken und sie, wenn es irgend geht, nicht denen zu überlassen, die übrigbleiben.

Ich sag‘ noch einmal: Nichts wird wieder so wie es einmal war. Dazu gehört, dass auch wir im Westen nicht an unseren Parolen von gestern allein gemessen werden, sondern an dem, was wir heute und morgen zu tun, zu leisten bereit und in der Lage sind, geistig und materiell. Und ich hoffe, die Schubladen sind nicht leer, was das Geistige angeht. Ich hoffe auch, die Kassen sind nicht allzu leer. Und ich hoffe, die Terminkalender lassen Raum für das, was jetzt sein muss. Die Bereitschaft nicht zum erhobenen Zeigefinger, sondern zur Solidarität, zum Ausgleich, zum neuen Beginn, wird auf die eigentliche Probe gestellt. Es gilt jetzt, neu zusammenzurücken, den Kopf klar zu behalten, und das so gut wie möglich zu tun, was unseren deutschen Interessen ebenso entspricht wie unserer Pflicht gegenüber unserem europäischen Kontinent.

Ich danke für Ihre Aufmerksamkeit.

2.2. Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder

Verehrter Herr Präsident Bush!

Verehrter Herr Präsident Gorbatschow!

Verehrter Herr Bundestagspräsident!

Lieber Herr Gauck!

Verehrter Herr Altbundeskanzler!

Wenn es ein ganz besonderes Datum in der Geschichte der Deutschen gibt, dann ist das zweifellos der 9. November.

An keinem anderen Tag konzentriert sich die Erinnerung an historische Einschnitte so sehr wie an diesem 9. November. Es ist ein Tag der Freude - gewiß -, aber auch ein Tag der Scham und ein Tag der Nachdenklichkeit. Es ist ein Tag des Aufbruchs, aber auch ein Tag, an dem 1938 der Weg in einen Abgrund an Unmenschlichkeit begann.

Nur wer sich diese Zusammenhänge vor Augen führt, wird den heutigen 9. November als das begehen können, was er inzwischen für die Entwicklung in Deutschland und in Europa bedeutet: als einen Tag des Triumphes von Freiheit und Demokratie.

Heute vor zehn Jahren waren wir Deutschen, wie es der damalige Regierende Bürgermeister von Berlin, Walter Momper, spontan ausgedrückt hat, "das glücklichste Volk der Welt". Das Wort des Tages war - der Herr Bundestagspräsident hat es bereits gesagt - "Wahnsinn". Unbekannte lagen einander in den Armen. 28 Jahre lang hatte die Mauer, dieses "hässlichste Bauwerk Europas", Berlin geteilt. 28 Jahre lang waren die Menschen im Osten unseres Landes eingesperrt. In ungleich härterem Maße als der Westen hatte Ostdeutschland für die Folgen der NS-Diktatur büßen müssen. Über Jahrzehnte hinweg wurden die Menschen von einer zunehmend ineffektiven Staatswirtschaft buchstäblich um die Früchte ihrer Arbeit gebracht.

Der Staat, den sie sich nicht ausgesucht hatten - so wenig übrigens wie die Menschen im Westen, die das Glück von Marshallplan und Demokratisierung erfuhren -, hielt sie hinter Mauer und Stacheldraht gefangen. Dagegen und gegen die Bevormundung und Entrechtung hatte sich in den Monaten vor dem 9. November 1989 eine rasch

wachsende Massenbewegung gebildet. Von Rügen bis Plauen ließen sich immer mehr Frauen und Männer immer weniger von Polizei und Staatssicherheit einschüchtern. Zehntausende von DDR-Bürgern stimmten, wie man so sagt, "mit den Füßen" ab. Sie hatten ihre Ausreise beantragt oder durch Flucht über Ungarn und in die Botschaftsgebäude von Warschau und Prag schlicht erzwungen.

Am 9. November reagierte die SED-Führung unter Egon Krenz zwar auf das Leben und die Massendemonstrationen. Aber da war es für die SED-Diktatur bereits zu spät. Privatreisen "nach dem Ausland", verkündete Günter Schabowski an jenem Abend, sollten ab sofort kurzfristig genehmigt werden. Aber die so lange Eingesperrten wollten sich ihre Freiheit von niemandem mehr "genehmigen" lassen.

In jener Nacht machten sie die Mauer zum Gespött und brachten sie so zum Einsturz. Zehntausende von Ostberlinern strömten nach Westberlin; Westberliner strömten nach Osten. An den Grenzübergängen ging die deutsche Teilung im fröhlichen Gedränge und in Freudentränen unter. An jenem Abend war der Prozeß unumkehrbar geworden, der zusammenwachsen läßt, "was zusammengehört", wie Willy Brandt es so unnachahmlich formuliert hat.

(Beifall)

Ich denke, es ist richtig zu sagen: Die Deutschen haben sich vereint, noch bevor Deutschland vereinigt wurde.

Gerade weil wir uns auch zehn Jahre danach noch immer auf dem Weg zur inneren Einheit Deutschlands befinden, ist es so wichtig festzuhalten: Die Mauer wurde nicht in erster Linie in Washington, Bonn oder Moskau zum Einsturz gebracht. Sie wurde von den mutigen und unerschrockenen Menschen eingedrückt, und zwar von Ost nach West.

(Beifall)

die Erfahrung, daß Freiheit und Demokratie erkämpft werden müssen, aber eben auch erkämpft werden können. Das ist die historische Bedeutung des 9. November 1989.

Erstmals in diesem Jahrhundert wurde von Deutschland ein beeindruckendes Signal für Freiheit und Selbstbestimmung nach Europa ausgesandt.

Sicher: Ohne ein Ende des kalten Krieges, das heißt also: ohne den Reformkurs in der damaligen Sowjetunion und ohne die wahrhaft historische Leistung von Michail Gorbatschow hätten die Menschen 1989 ihrem freien Willen nicht so unaufhaltsam Ausdruck geben können.

(Beifall)

Deshalb möchte ich an dieser Stelle ganz persönlich Ihnen, Michail Gorbatschow, meinen Dank und meine Anerkennung aussprechen. Ihre Reformpolitik hat die Entwicklung von Frieden und Demokratie in Deutschland und damit in ganz Europa entscheidend gefördert.

Auch den großartigen Beitrag unserer Nachbarn und Verbündeten im Westen will ich hervorheben. Die feste Verankerung Deutschlands im europäisch-atlantischen Bündnis, aber auch die maßgeblich von Willy Brandt eingeleitete Politik der Entspannung gegenüber dem Osten haben jene Entwicklung ermöglicht, durch die die Mauer schließlich ohne Gewaltanwendung von den Menschen hinweggefegt werden konnte.

(Beifall)

Unser Dank und unsere Anerkennung gelten vor allem auch den Völkern in den heutigen Reformstaaten Ost- und Mitteleuropas. Ihr mutiger Einsatz für Demokratie und Menschenrechte, aber auch ihre Solidarität und Hilfsbereitschaft waren Voraussetzung dafür, daß der Widerstand gegen das SED-System schließlich erfolgreich sein konnte.

(Beifall)

Aber dieser Widerstand der Ostdeutschen hat auch den Nachbarvölkern Impulse für ihren Kampf um Freiheit gegeben. Das war der große Unterschied zu jener anderen deutschen Revolution des 9. November, der von 1918. Sie hatte zwar den Krieg beenden und die Monarchie zum Abdanken zwingen können, aber sie hat es nicht vermocht, eine stabile Demokratie in Deutschland zu etablieren. Die

obrigkeitsstaatlich geprägten Eliten in Wirtschaft, Politik, Militär und Bürokratie blockierten eine demokratische Entwicklung der Republik.

Nur fünf Jahre später, wiederum am 9. November, ließ Hitler seine Putschisten auf die Münchner Feldherrenhalle marschieren. Zwar konnte die von den Nazis ersehnte "nationale Revolution" verhindert werden; aber der 9. November 1923 war nur die Ouvertüre zu dem, was am 9. November 1938 in der Pogromnacht grausame Realität werden sollte. In jener Nacht wurden in ganz Deutschland jüdische Geschäfte zerstört und geplündert, Synagogen in Brand gesetzt und Juden, die nun überhaupt keine "Mitbürger" mehr waren, durch die Straßen gehetzt, mißhandelt, in Konzentrationslager deportiert und schließlich ermordet.

Wir stehen heute in Trauer und in Ehrfurcht vor den Opfern der nationalsozialistischen Ausrottungspolitik. Der 9. November 1938 steht für das einzige wahrhaft "Tausendjährige" an Hitlers Reich, nämlich unsere unvergängliche Scham und die unvergeßliche Schande, welche die Nationalsozialisten und ihre Anhänger über Deutschland und die Welt gebracht haben.

Es hat nichts Beschönigendes, wenn ich in diesem Zusammenhang darauf hinweise, daß einige Deutsche diese Scham schon im Augenblick des Geschehens empfunden haben. Nicht weit von hier, in der Oranienburger Straße, jagte der Vorsteher des zuständigen Polizeireviers mit einigen Beamten die SA-Horden aus der Neuen Synagoge, in der diese bereits Feuer gelegt hatten, und alarmierte die Feuerwehr. Vielleicht war dieser Wilhelm Krützfeld kein Held des Widerstandes. Aber er war ein Beweis dafür, daß auch unter barbarischen Verhältnissen eine gewisse Zivilcourage und ein Rest Menschlichkeit aufgebracht werden konnten.

(Beifall)

Alle vier Ereignisse des 9. November in diesem Jahrhundert, so hat der Historiker und diesjährige Friedenspreisträger Fritz Stern gesagt, geschahen "in einem europäischen Kontext". Dies gilt natürlich für den 9. November 1938, aber uneingeschränkt auch für den 9. November 1989. Insofern sind die Revolutionstage im Herbst 1989 wirklich der seltene Fall einer "zweiten Chance" für Deutschland und für Europa. Der 9. November 1989 steht für eine realistische Perspektive auf Frieden, Demokratie, Wohlstand und Freiheit, nicht nur in Deutschland, sondern in ganz Europa.

Nicht nur aus Dankbarkeit, sondern im Lichte genau dieser großartigen Perspektive ist und bleibt Deutschland der Anwalt der Beitrittskandidaten für die Europäische Union.

(Beifall)

Zehn Jahre nach dem Fall der Mauer darf Europa nicht ein weiteres Mal geteilt werden, diesmal an einer gedachten "Wohlstandsgrenze" zwischen der Union und ihren östlichen Nachbarn. Nicht zuletzt die Ereignisse im Kosovo in diesem Jahr haben uns gezeigt, daß nur eine europäische Perspektive die Stabilität und den Frieden in einem Europa der Menschen und der Menschenrechte garantieren kann. Auch für diese europäische Vision steht der 9. November 1989.

Verehrte Anwesende, es mag gewiß sein, daß damals viele Hoffnungen geweckt und viele Erwartungen seitdem enttäuscht wurden. Dennoch: Wir haben gemeinsam schon viel erreicht. Auch wenn es bis zu unserem gemeinsamen Ziel, der Angleichung der Lebensverhältnisse in Ost und West, noch ein Stück des Weges ist und noch eine Zeit dauern wird, auch wenn es Rückschläge geben wird, wissen wir doch, daß wir es gemeinsam schaffen können.

Auch das wollen wir heute in der Hauptstadt Berlin feiern. Es soll ein Fest der Freude und auch des Stolzes sein. Dabei sollte niemand der Versuchung erliegen, die Vergangenheit zu verdrängen. Das gilt für die schreckliche Vergangenheit des 9. November 1938, aber es gilt auch für jenes politische System, das durch den Mauerfall beseitigt wurde. In beiden Fällen darf es keinen irgendwie gearteten Schlußstrich unter die geschichtliche - und, wo nötig, gerichtliche - Aufarbeitung geben.

In diesem Sinne, meine sehr verehrten Damen und Herren, können wir den heutigen 9. November als einen Tag der Demokratie und der Freiheit feiern. Und das ist - ich sage es noch einmal - vor allem das Verdienst der Menschen in der damaligen DDR.

(Beifall)

2.3. Rede von Bundeskanzlerin Merkel bei der Andacht zum 30. Jahrestag des Mauerfalls in der „Kapelle der Versöhnung“ am 9. November 2019 in Berlin

Sehr geehrter Herr Präsident des Bundestags,
sehr geehrter Herr Präsident des Bundesrats,
liebe Kolleginnen und Kollegen aus den Parlamenten,
sehr geehrte Exzellenzen,
sehr geehrter Bischof Dröge,
sehr geehrter Herr Pfarrer Jeutner,
meine Damen und Herren,

ich möchte den Jugendlichen aus den Visegrád-Staaten für ihre Worte hier in dieser Kapelle, an deren Stelle früher die Versöhnungskirche stand, ganz herzlich danken. Die Worte regen uns zum Nachdenken an. Sie regen zum Nachdenken über das an, was hier geschah, aber vor allem auch darüber – das kam in allen Worten zum Ausdruck –, was es für die Zukunft bedeutet und was wir in der Zukunft beherzigen müssen.

Seit dem Mauerbau 1961 lag die Versöhnungskirche im Todesstreifen der Berliner Mauer, unerreichbar für alle Berliner in Ost und West. 1985 wurde sie gesprengt. Das war nichts anderes als ein Akt der Menschenverachtung. Denn die Kirche stand einem freien Schussfeld im Weg. Die eigenen Bürgerinnen und Bürger sollten ins Visier genommen werden, die lediglich eines suchten: die Freiheit. In der Sprengung der Versöhnungskirche zeigte sich gleichsam die Unversöhnlichkeit der Diktatur der DDR mit dem Grundbedürfnis des einzelnen Menschen, Freiheits- und Menschenrechte für sich in Anspruch zu nehmen.

Zu viele Menschen wurden Opfer der SED-Diktatur. Wir werden sie nicht vergessen. Ich erinnere an die Menschen, die an dieser Mauer getötet wurden, weil sie die Freiheit suchten. Ich erinnere auch an die 75.000 Menschen, die wegen Republikflucht inhaftiert waren. Ich erinnere an die Menschen, die Repressionen erlitten, weil Angehörige von ihnen geflohen waren. Ich erinnere an die Menschen, die überwacht und denunziert wurden. Ich erinnere an die Menschen, die unterdrückt wurden und ihre Träume und Hoffnungen begraben mussten, weil sie sich staatlicher Willkür nicht beugen wollten.

Der 9. November, meine Damen und Herren, ist ein Schicksalstag der deutschen Geschichte. Am heutigen Tag gedenken wir auch der Opfer der Novemberpogrome im Jahr 1938. Wir erinnern an die Verbrechen, die in der Nacht vom 9. auf den 10. November 1938 an den jüdischen Menschen in Deutschland begangen wurden. Was darauf folgte, war das Menschheitsverbrechen des Zivilisationsbruchs der Shoa.

Der 9. November, in dem sich in besonderer Weise sowohl die fürchterlichen als auch die glücklichen Momente unserer Geschichte widerspiegeln, ermahnt uns, dass wir Hass, Rassismus und Antisemitismus entschlossen entgegenzutreten müssen. Er mahnt uns, alles in unserer Macht Stehende zu tun, um Freiheit und Demokratie, Menschenwürde und Rechtsstaatlichkeit zu verteidigen.

Am 9. November 1989, heute vor 30 Jahren, ist die Berliner Mauer gefallen. Noch kurz zuvor hatte das kaum jemand für möglich gehalten. Am Beginn des Schicksalsjahres 1989 war es noch eine kleine Minderheit, die für Bürgerrechte, Freiheit und Demokratie einstand und dafür Benachteiligungen, Verfolgung und Inhaftierung in Kauf nahm. Diese Minderheit konnte jedoch bald viele Tausende und Hunderttausende ermutigen, die dann im Herbst 1989 ihren Protest auf die Straße trugen. Andere wiederum kehrten über Ungarn, Prag oder Warschau der DDR den Rücken. Sie alle haben zum Fall der Berliner Mauer beigetragen und damit den Weg zur Einheit unseres Landes geebnet. Sie alle verdienen dafür unseren Dank.

Die friedliche Revolution in der DDR hatte mutige Vorbilder. In Polen erreichte die Solidarność erste demokratische Erfolge. In der Tschechoslowakei machte die Charta 77 Mut. In den drei baltischen Staaten machte sich die längste Menschenkette der Geschichte für Unabhängigkeit stark. Und Ungarn machte den Eisernen Vorhang durchlässig. Der Ruf nach Freiheit schuf schließlich neue Demokratien in Mittel- und Osteuropa. Deutschland und Europa konnten endlich zusammenwachsen.

Doch die Werte, auf die sich Europa gründet – Freiheit, Demokratie, Gleichheit, Rechtsstaatlichkeit, die Wahrung der Menschenrechte –, sind alles andere als selbstverständlich. Sie müssen immer wieder neu gelebt und verteidigt werden. Auch in Zukunft muss Europa für Demokratie und Freiheit, für Menschenrechte und Toleranz eintreten. Das ist in Zeiten tiefgreifender technologischer und globaler Veränderungen aktueller denn je.

Der Beitrag des Einzelnen mag dabei manchmal klein erscheinen. Aber davon dürfen wir uns nicht entmutigen lassen. Stattdessen können wir an die Worte von Václav Havel denken, wonach die Freiheit wie das Meer sei. Ich zitiere ihn: „Die einzelnen Wogen vermögen nicht viel. Aber die Kraft der Brandung ist unwiderstehlich.“

Die Berliner Mauer, meine Damen und Herren, ist Geschichte. Das lehrt uns: Keine Mauer, die Menschen ausgrenzt und Freiheiten begrenzt, ist so hoch oder so breit, dass sie nicht doch durchbrochen werden kann.

Ich möchte zum Ende ein kurzes Gedicht von Reiner Kunze zitieren, der über die Mauer geschrieben hat:

Als wir sie schleiften, ahnten wir nicht,
wie hoch sie ist
in uns.

Wir hatten uns gewöhnt
an ihren Horizont
und an die Windstille.

In ihrem Schatten warfen
alle keinen Schatten.

Nun stehen wir entblößt
jeder Entschuldigung.

Das gilt für uns alle, in Ost und West. Wir stehen entblößt jeder Entschuldigung und sind aufgefordert, das Unsere für Freiheit und Demokratie zu tun.

Herzlichen Dank.

3. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ

Εισαγωγή

Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου αποτελεί αδιαμφισβήτητα ένα κοσμοϊστορικό γεγονός. Την 9^η Νοεμβρίου 1989, το σιδηρούν παραπέτασμα, το ορόσημο του Ψυχρού Πολέμου, που για 28 ολόκληρα χρόνια χώριζε το Βερολίνο, θα αποτελούσε πια παρελθόν. Μπορεί ο τεχνητός διαχωρισμός να μην υπήρχε πια, αλλά όλες οι συνέπειές του, τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά χάσματα που είχε προκαλέσει ανάμεσα στους πολίτες της ΛΔΓ και της ΟΔΓ όλα αυτά τα χρόνια, ήταν ακόμα εκεί. Η πτώση του Τείχους ήταν το γεγονός που σηματοδότησε την έναρξη της μεταστροφής, της ουσιαστικής ενοποίησης των Γερμανών. Με αφορμή την πτώση του Τείχους εκφωνήθηκαν πολιτικοί λόγοι με σκοπό να εξυμνήσουν την σπουδαιότητα του γεγονότος και να κρατήσουν ζωντανή την μνήμη του στο πέρασμα των χρόνων. Η παρούσα εργασία αφορά τις ομιλίες των Βίλλυ Μπραντ, Γκέρχαντ Σρέντερ και Άνγκελα Μέρκελ και αποτελείται από την μετάφραση των τριών ομιλιών και τον μεταφραστικό σχολιασμό τους.

Η μεταφραστική διαδικασία έγινε με γνώμονα την λειτουργική προσέγγιση της Christiane Nord. Όπως η ίδια αναφέρει στη θεωρία της οι τρεις βασικές πτυχές του λειτουργισμού στην μετάφραση είναι η ανάλυση του κειμένου-πηγής, το πακέτο μεταφραστικών οδηγιών και η ταξινόμηση των μεταφραστικών προβλημάτων (Nord, 2014, σελ.137).

3.1. Περιγραφή και ανάλυση του κειμένου-πηγή

Δεδομένου ότι το κείμενο-πηγή στην παρούσα εργασία δεν αποτελείται από ένα ενιαίο κείμενο αλλά από τρεις ξεχωριστές ομιλίες που έχουν εκφωνηθεί από τρεις διαφορετικούς ομιλητές, σε διαφορετικό χρόνο και εκπληρώνοντας διαφορετικούς σκοπούς, κρίνεται απαραίτητο να αναλυθούν ξεχωριστά.

3.1.1. Ομιλία του Βίλλυ Μπραντ

Με έναν έντονα συγκινησιακό και συμβουλευτικό χαρακτήρα η ομιλία του Βίλλυ Μπράντ επικεντρώνεται στα γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά την πτώση του Τείχους την 9^η Νοεμβρίου 1989. Εφιστά την προσοχή των Γερμανών στις απαιτήσεις που προστάζει η ιστορική κατάσταση και αναφέρει πως υπάρχει πολύς δρόμος ακόμα για

την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, της ένωσης. Τονίζει πως χάρις στον λαό που αντιτάχθηκε στον διχασμό, το Τείχος αποτελεί παρελθόν, Ωστόσο, κανείς δεν πρέπει να ξεχνά ότι ο διχασμός ήταν απόρροια της δυστυχίας που εξαπέλυσε το ναζιστικό καθεστώς. Ευχαριστώντας όσους βοήθησαν την Γερμανία των ερειπίων στο μεταπολεμικό διάστημα και θυμίζοντας την μακρά πορεία του γερμανικού λαού για να φτάσει τελικά στην κατάρρευση του Τείχους, σημειώνει ότι τώρα περισσότερο από ποτέ έχουν το χρέος να φανούν αντάξιοι των περιστάσεων και να διαφυλάξουν τις λεπτές ισορροπίες.

Αναφορικά με τον ομιλητή, αξίζει να αναφερθεί ότι ο Βίλλυ Μπράντ αποτελεί μια εμβληματική μορφή της μεταπολεμικής Γερμανίας. Στο διάστημα 1969-1974 διετέλεσε Καγκελάριος της Δυτικής Γερμανίας οδηγώντας το SPD στη νίκη. Την επομένη της ημέρας της πτώσης του Τείχους μιλά στον Γερμανικό λαό ως επίτιμος πρόεδρος του SPD και ως ένας άνθρωπος που στο διάστημα της πολιτικής του πορείας προώθησε τον εκδημοκρατισμό και αντιτάχθηκε στον γερμανικό διχασμό (Γιαν Λούντβιχ, 2019).

Ο Βίλλυ Μπραντ εκφωνεί μια πολιτική ομιλία η οποία απευθύνεται στον πλέον ενωμένο λαό της Γερμανίας και επομένως αφορά εξίσου τους πολίτες που προέρχονται τόσο από την δυτική όσο και από την ανατολική πλευρά της Γερμανίας. Οι λειτουργίες που εξυπηρετεί η ομιλία του είναι πρωτίστως η κλητική καθώς αποσκοπεί στην συγκίνηση των ακροατών κάνοντας αναφορά σε κοινά βιώματα αλλά τα ταυτόχρονα αποβλέποντας και στην κινητοποίηση του λαού να σταθεί αντάξιος των περιστάσεων και να συνεχίσει τον κοινό αγώνα προς την ουσιαστική ενότητα των Γερμανών. Η δεύτερη λειτουργία της ομιλίας είναι η εκφραστική καθώς ο πομπός εκφράζει και τα προσωπικά του συναισθήματα σε σχέση με το γεγονός της ένωσης, ενώ τέλος, παρατηρείται και η αναφορική λειτουργία στα σημεία της περιγραφής του γεγονότος της πτώσης αλλά και στα επιτεύγματα που χρονικά προηγούνται αυτής. Η ομιλία εκφωνήθηκε την 10^η Νοεμβρίου 1989 σε συγκέντρωση μπροστά από το δημαρχείο του Σόνενμπεργκ με αφορμή την πτώση του Τείχους την προηγούμενη ημέρα. Το μέσο είναι ο προφορικός λόγος και εξετάζοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομιλίας παρατηρείται ότι η γλώσσα είναι απλή , με στοιχεία προφορικότητας, μακροπερίοδο λόγο και παρουσία εκφραστικών σχημάτων όπως μεταφορές κα επαναλήψεις. Το ύφος χαρακτηρίζεται ως οικείο και

παραστατικό, ενώ η δομή της ομιλίας απαρτίζεται από προσφώνηση, πρόλογο, κυρίως μέρος, επίλογο και επιφώνηση.

3.1.2. Ομιλία του Γκέρχαντ Σρέντερ

Η ομιλία του Σρέντερ εστιάζει στην σημασία της 9^{ης} Νοεμβρίου ως μιας ημερομηνίας που συνδυάζει τις πιο άσχημες και τις πιο όμορφες στιγμές της ιστορίας των Γερμανών. Από την 9^η Νοεμβρίου 1938 και την Νύχτα των Πογκρόμ, στην 9^η Νοεμβρίου 1989, την ημέρα της πτώσης του Τείχους. Ο Σρέντερ τονίζει ότι η μεταρρυθμιστική πολιτική του Γκορμπατσόφ, η σύμπραξη των μεταρρυθμιστικών κρατών της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, η εδραίωση της Γερμανίας στην Ευρωπαϊκή-Ατλαντική συμμαχία και το γενναίο παράδειγμα του λαού της ΛΔΓ ήταν παράγοντες που οδήγησαν τελικά στην πτώση του Τείχους. Τέλος, υπογραμμίζει ότι μαθαίνοντας από τα λάθη του παρελθόντος, η Ευρώπη δεν πρέπει να διαιρεθεί ξανά και θυμίζει ότι δέκα χρόνια μετά την πτώση του Τείχους η εσωτερική ενότητα των Γερμανών δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα, αλλά ότι με κοινή προσπάθεια ο στόχος σύντομα θα επιτευχθεί.

Ο Γκέρχαντ Σρέντερ από το γερμανικό κόμμα SPD ανέλαβε την Καγκελαρία της Γερμανίας μετά την νίκη του συνασπισμού του SPD και των Πρασίνων στις εκλογές του 1998. Η θητεία του διήρκεσε από το 1998 έως το 2005 και στο διάστημα αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ειρήνευση των εχθροπραξιών στο Κόσσοβο, συμμετέχοντας στην παρέμβαση που πραγματοποίησε το NATO (Gerhard Schröder (1998-2005), 2020)

Η πολιτική ομιλία που εκφωνεί ο Σρέντερ απευθύνεται στους επίτιμους προσκεκλημένους, τον πρόεδρο Μπους, τον πρόεδρο Γκορμπατσόφ, τον πρόεδρο της Ομοσπονδιακής Βουλής, τον κύριο Γκάουκ και τον πρώην Καγκελάριο αλλά, επίσης, σε όλο τον γερμανικό λαό που είτε παραβρίσκεται στην ομιλία είτε την παρακολουθεί μαγνητοσκοπημένα. Οι λειτουργίες που εντοπίζονται στην ομιλία είναι η κλητική, καθώς ο ομιλητής αποβλέπει στην συγκίνηση του ακροατηρίου ανακαλώντας στην μνήμη τους ευχάριστες και δυσάρεστες στιγμές που συνδέονται με την 9^η Νοεμβρίου. Κατόπιν, ακολουθεί η εκφραστική λειτουργία, καθώς ο ομιλητής εκφράζει τις ευχαριστίες του σε όλους εκείνους που άνοιξαν τον δρόμο για την πτώση του Τείχους. Τέλος, εξυπηρετείται και η αναφορική λειτουργία στην περιγραφή των γεγονότων τόσο της 9^{ης} Νοεμβρίου 1938, όσο και της 9^{ης} Νοεμβρίου 1989. Η ομιλία

έλαβε χώρα την 9^η Νοεμβρίου 1999 σε συγκέντρωση στην Pariser Platz με αφορμή την 10^η επέτειο από την πτώση του Τείχους. Ο προφορικός λόγος αποτελεί το μέσο μετάδοσης της ομιλίας και εξετάζοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, παρατηρείται απλή γλώσσα, με υποτακτική σύνδεση και μακροπερίοδο λόγο. Το ύφος χαρακτηρίζεται ως επίσημο και η δομή αποτελείται από προσφώνηση, πρόλογο, κυρίως μέρος και επίλογο.

3.1.3. Ομιλία της Άνγκελα Μέρκελ

Στην ομιλία της η Άνγκελα Μέρκελ αναφέρεται στην κατεδάφιση της Εκκλησίας της Συμφιλίωσης που βρισκόταν στην «ζώνη θανάτου», δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο τις ολέθριες συνέπειες που είχε ο διχασμός. Σημειώνει ότι δεν πρόκειται να ξεχάσει τα θύματα της δικτατορίας του SED και τα εγκλήματα της 9^{ης} Νοεμβρίου 1938 και υπογραμμίζει την συλλογική προσπάθεια του γερμανικού λαού και της υπόλοιπης Ευρώπης, που οδήγησε στην πάταξη του διχασμού και την προάσπιση θεμελιωδών αξιών. Τέλος, αναφέρεται στο ποίημα του Ράντε Κούντσε για το Τείχος, περνώντας το μήνυμα ότι τώρα που το Τείχος αποτελεί παρελθόν, τίποτα δεν θα πρέπει να σταθεί εμπόδιο στην διαφύλαξη της ελευθερίας και της δημοκρατίας.

Η Άνγκελα Μέρκελ του γερμανικού κόμματος CDU έχει αναλάβει από το 2005 έως και σήμερα την Καγκελαρία της Γερμανίας. Πρόκειται για την πρώτη γυναίκα Καγκελάρια από την ίδρυση του Ομοσπονδιακού Κράτους και την πρώτη Καγκελάρια που προέρχεται από την Ανατολική Γερμανία (Angela Merkel, 2020).

Η πολιτική ομιλία της Καγκελαρίου απευθύνεται στον Γερμανικό λαό που παρακολουθεί την ομιλία μαγνητοσκοπημένα και στους παρευρισκόμενους στο Παρεκκλήσι της Συμφιλίωσης, ανάμεσα στους οποίους βρίσκονται και οι επίτιμοι καλεσμένοι, όπως ο πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Βουλής, ο πρόεδρος του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου, βουλευτές, ο Επίσκοπος Ντρούγκε και ο Πάστορας Γιούντες. Αναφορικά με τις κειμενικές λειτουργίες, υπερισχύει η κλητική καθώς η ομιλία αποσκοπεί στην συγκίνηση των ακροατών μέσω των ιστορικών αναδρομών και της παραπομπής του ποιήματος. Ακολουθεί η αναφορική λειτουργία που παρατηρείται κυρίως στην αναφορά στα θύματα της δικτατορίας του SED και τα σταδιακά και θαρραλέα βήματα που έγιναν στην Γερμανία και την Ευρώπη για την διεκδίκηση της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Τελευταία εμφανίζεται η εκφραστική λειτουργία, καθώς η Μέρκελ πέρα από την δήλωση ότι δεν θα

λησμονήσει τα βάσανα όσων υπέφεραν από την δικτατορία του SED, εμφανίζεται σχετικά αποστασιοποιημένη συναισθηματικά από τα γεγονότα. Η ομιλία έλαβε χώρα την 9^η Νοεμβρίου 2019, με αφορμή την εκδήλωση μνήμης στο Παρεκκλήσι της Συμφιλίωσης για την 30^η επέτειο από την πτώση του Τείχους. Το μέσο μετάδοσής της ομιλίας είναι ο προφορικός λόγος και εστιάζοντας στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομιλίας, παρατηρείται απλή γλώσσα με εκφραστικά στοιχεία ιδίως στο ποίημα και μακροπερίοδος λόγος. Το ύφος της ομιλίας στο σύνολό της είναι επίσημο και λυρικό στο σημείο της παραπομπής του ποιήματος. Τέλος, η δομή αποτελείται από προσφώνηση, πρόλογο, κυρίως μέρος, επίλογο και επιφώνηση.

3.2. Πακέτο μεταφραστικών οδηγιών

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του πρωτοτύπου, αξίζει να αναφερθεί η σημασία του πακέτου μεταφραστικών οδηγιών, βάσει των οποίων θα καθοριστούν οι συνθήκες υπό τις οποίες θα λειτουργήσει το μετάφρασμα. Αναλυτικότερα, οι διαφορετικές περιστάσεις στις οποίες λαμβάνουν χώρα το κείμενο-πηγή και το κείμενο-στόχος επηρεάζουν σημαντικά της λεκτικές και μη λεκτικές επιλογές του μεταφραστή στο μετάφρασμα (Nord, 2014, σελ. 138-139).

Στην παρούσα εργασία, οι υφολογικές συμβάσεις, όπως επίσης και ο κειμενικός τύπος του κειμένου-πηγή, δηλαδή ο κειμενικός τύπος της πολιτικής ομιλίας, διατηρούνται στο κείμενο-στόχος. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίστηκε η πιστότητα του μεταφράσματος ως προς τις επιδιωκόμενες κειμενικές λειτουργίες και το ύφος του κειμένου-πηγή. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι επιτυγχάνονται οι ίδιες λειτουργίες, η διαφορά έγκειται στην προτεραιότητα που δίνεται στην αναφορική λειτουργία και των τριών ομιλιών του κειμένου-στόχος, έναντι της κλητικής λειτουργίας που φαίνεται να κυριαρχεί στο κείμενο-πηγή. Ο λόγος για τον οποίο δίνεται έμφαση στην αναφορική λειτουργία είναι οι διαφορετικοί παραλήπτες και οι διαφορετικές περιστάσεις πραγμάτωσης της επικοινωνίας. Συγκεκριμένα, ενώ το κείμενο-πηγή απευθύνεται στον γερμανικό λαό για ένα ζήτημα που τον αφορά άμεσα, την πτώση του Τείχους, το κείμενο-στόχος απευθύνεται στον ελληνικό λαό, ο οποίος αν και έχει λάβει γνώση των πεπραγμένων της πτώσης αποτελεί απλός παρατηρητής των γεγονότων χωρίς να εμπλέκεται άμεσα. Το διαφορετικό κοινωνικό, πολιτισμικό και ιστορικό υπόβαθρο των παραληπτών, καταστεί εύληπτο το περιεχόμενο του μηνύματος στον γερμανικό λαό επιτρέποντας του να κάνει τις απαραίτητες συνδέσεις,

ενώ αντιθέτως παρακωλύει την κατανόηση του ελληνικού λαού, απαιτώντας από τον μεταφραστεί να υπερπηδήσει τα χάσματα με τη χρήση μεταγραφών και επεξηγηματικές προσθήκες.

Επιπλέον, οι τοπικοί και χρονικοί ενδείκτες του πρωτοτύπου διαφέρουν από αυτούς του μεταφράσματος. Το πρωτότυπο εκφωνήθηκε στα πλαίσια εορταστικών συγκεντρώσεων την επόμενη ημέρα από την πτώση και σε τελετές μνήμης που ακολούθησαν τις επόμενες δεκαετίες, ενώ στο μετάφρασμα οι παραλήπτες έρχονται υστερόχρονα σε επαφή με το περιεχόμενο του κειμένου χωρίς να λαμβάνουν μέρος στα εορταστικά δρώμενα.

Ακόμη, ενώ στο πρωτότυπο χρησιμοποιείται το φωνητικό κανάλι επικοινωνίας για την μετάδοση του μηνύματος, στο μετάφρασμα το μήνυμα μεταδίδεται μέσω του γραπτού λόγου.

Τέλος, διαφορά εντοπίζεται και ως προς την αιτία δημιουργίας του κειμένου, δεδομένου ότι ο σκοπός του κειμένου-στόχος είναι η γνωστοποίηση στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό του περιεχομένου του κειμένου-πηγή και όχι η συγκίνηση, η εθνική ανύψωση και η προτροπή του ακροατηρίου.

3.3. Μεταφραστικά προβλήματα και τρόποι αντιμετώπισης

Η λειτουργική ιεράρχηση των μεταφραστικών προβλημάτων που προτείνει η Nord αναδεικνύει ως καταλληλότερη για την αντιμετώπιση των μεταφραστικών προβλημάτων μια κατά κατιούσα σειρά αναλυτική διαδικασία. Αναλυτικότερα, πρόκειται για μια διαδικασία κατά την οποία ο μεταφραστής εστιάζει πρωτίστως στα πραγματολογικά, κατόπιν στα πολιτισμικά και ύστερα στα γλωσσικά προβλήματα (Nord, 2014, σελ. 154).

3.3.1. Πραγματολογικά προβλήματα

Ξεκινώντας με τα πραγματολογικά προβλήματα της παρούσας εργασίας, αξίζει να αναφερθεί η διαφορά σε σχέση με τον αποδέκτη του μηνύματος του κειμένου-πηγή και τον αποδέκτη του μηνύματος του κειμένου-στόχου. Συγκεκριμένα, το γερμανικό πρωτότυπο απευθύνεται άμεσα στο γερμανικό λαό, πράγμα που γίνεται σαφές από τις προσφωνήσεις των ομιλιών, τις αναφορές εντός του κειμένου αλλά και από το ίδιο το περιεχόμενο, το οποίο αφορά άμεσα τους γερμανούς και είναι στενά συνδεδεμένο με

την γερμανική ιστορία. Αντιθέτως, στο ελληνικό μετάφρασμα το ελληνικό αναγνωστικό κοινό εμφανίζεται ως έμμεσα ενδιαφερόμενο. Στο μετάφρασμα διασαφηνίζεται ότι και οι τρεις ομιλίες αφορούν τον γερμανικό λαό, αλλά μέσω της μετάφρασης, το περιεχόμενο των ομιλιών γνωστοποιείται στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό.

Δεδομένου ότι οι ομιλίες έλαβαν χώρα κατά έτη 1989, 1999 και 2019 παρατηρείται απόκλιση στον χρόνο σύνταξης του πρωτοτύπου και του μεταφράσματος. Ωστόσο, οι χρόνοι που είχαν επιλεγεί για την σύνταξη του πρωτοτύπου διατηρήθηκαν αναλλοίωτοι στο μετάφρασμα εξασφαλίζοντας με αυτό τον τρόπο την ζωντάνια και την αμεσότητα των ομιλιών και στην ελληνική γλώσσα.

Ακόμη, ο σκοπός της δημιουργίας του πρωτοτύπου και του μεταφράσματος παρουσιάζεται διαφορετικός, καθώς το κείμενο-πηγή αποσκοπεί στην συγκίνηση του ακροατηρίου και στην ανύψωση του εθνικού αισθήματος των γερμανών, ενώ το κείμενο-στόχος στοχεύει στην πληροφόρηση του ελληνικού κοινού. Βάσει του επιδιωκόμενου σκοπού του μεταφράσματος, κρίθηκαν απαραίτητες οι επεξηγηματικές προσθήκες, κατά περίπτωση, για την καλύτερη κατανόηση του έλληνα αναγνώστη.

Άξιο λόγου είναι, επίσης, το διαφορετικό μέσο μετάδοσης του μηνύματος. Αναλυτικά, το πρωτότυπο αφορά ομιλίες, οι οποίες έχουν εκφωνηθεί μπροστά σε ακροατήριο, ενώ το μετάφρασμα διατίθεται μόνο σε γραπτή μορφή. Λόγω της διαφοράς αυτής, το μετάφρασμα υστερεί σε σχέση με το πρωτότυπο υπό την άποψη ότι στο μετάφρασμα δεν αποτυπώνεται το ηχόχρωμα της φωνής του ομιλητή και οι παύσεις. Ωστόσο, προκειμένου να διατηρηθεί όσο το δυνατόν περισσότερο ο προφορικός χαρακτήρας του κειμένου, ο μακροπερίοδος λόγος και οι επαναλήψεις διατηρήθηκαν και στο μετάφρασμα.

Επιπλέον, διαφορά εντοπίζεται και στον χώρο και τις περιστάσεις στις οποίες λαμβάνουν χώρα το πρωτότυπο και το μετάφρασμα. Πιο συγκεκριμένα, και οι τρεις ομιλίες έχουν εκφωνηθεί στο πλαίσιο εορταστικών τελετών, με ένα ευρύ ακροατήριο παρουσία σημαντικών πολιτικών και θρησκευτικών προσωπικοτήτων. Το κλίμα είναι εορταστικό και συναισθηματικά φορτισμένο. Στο μετάφρασμα ο αναγνώστης δεν έρχεται σε επαφή με το κείμενο υπό αυτές τις συνθήκες. Παρόλα αυτά, ο αποδέκτης του κειμένου-στόχος μέσα από τα λεγόμενα του ομιλητή, όπως αυτά έχουν

μεταφερθεί πιστά στο μετάφρασμα, μπορεί τουλάχιστον να φανταστεί αν όχι να βιώσει τις ιδιαίτερες συνθήκες στις οποίες εκφωνήθηκαν οι ομιλίες.

Επιπρόσθετα, οι αποδέκτες του κειμένου-πηγή και οι αποδέκτες του κειμένου-στόχος κάνουν διαφορετικούς συνειρμούς βάσει των προηγούμενων γνώσεων και εμπειριών τους. Χαρακτηριστικά, η απόδοση των όρων «Grundlagenvertrag» και «Republik» σε «θεμελιώδης Συνθήκη» και «Δημοκρατία» αντιστοίχως κρίνεται ως ελλιπής. Αναλυτικά, οι όροι αυτοί βασίζονται στη γνώση της γερμανικής ιστορίας και επομένως οι Γερμανοί μπορούν να κάνουν την σύνδεση ότι πρόκειται για την θεμελιώδη Συνθήκη των «Δύο συν Τεσσάρων» και για την «Δημοκρατία της Βαϊμάρης». Αντιθέτως, για το ελληνικό αναγνωστικό κοινό η γνώση αυτή δεν θεωρείται δεδομένη και ως εκ τούτου η αυτολεξεί απόδοση των όρων χρίζει προσθήκης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των διαφορετικών συνειρμών των αποδεκτών του εκάστοτε κειμένου αποτελεί, επίσης, και η αναφορά στον όρο «Nationale Revolution», δηλαδή την «Εθνική Επανάσταση». Ο όρος αυτός είναι φορτισμένος αρνητικά για τους Γερμανούς, καθώς παραπέμπει στο ναζιστικό καθεστώς, αλλά θετικά για τους Έλληνες με βάση την δική τους εθνική επανάσταση για την απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό. Τέλος, η αναφορά στην ημερομηνία της 9^{ης} Νοεμβρίου μπορεί να προκαλέσει αντιφατικά συναισθήματα στους Γερμανούς, δεδομένου ότι συνδέεται με θετικά και αρνητικά γεγονότα της γερμανικής ιστορίας. Ωστόσο, η απλή αναφορά της ίδιας ημερομηνίας δεν δύναται να επηρεάσει άμεσα το ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Οι αποδέκτες του μεταφράσματος μπορούν να ξεπεράσουν σε μεγάλο βαθμό το πραγματολογικό αυτό χάσμα χάρις στις προσθήκες του μεταφραστή και τα συμφραζόμενα του κειμένου.

Τέλος, όσο αφορά την απόδοση των ονοματεπώνυμων, των τοπωνύμιων και των μνημείων που αναφέρονται στο πρωτότυπο, επιλέχθηκε η μεταφραστική τεχνική της μεταγραφής, με στόχο την καλύτερη κατανόηση και εξοικείωση του αναγνώστη. Η μεταγραφή ενδείκνυται να εφαρμόζεται καθολικά στο κείμενο για να εξασφαλίζεται η ομοιομορφία και η συνέπεια. Ωστόσο, στην περίπτωση της πλατείας «Pariser Platz» και του μνημείου «Feldherrenplatz» η μεταγραφή αποφεύχθηκε συνειδητά, καθώς δεν συνηθίζονται να μεταγράφονται, όπως διαπιστώθηκε από παράλληλα κείμενα. Επομένως, η μεταγραφή τους θα ήταν αδόκιμη στο μετάφρασμα και θα προκαλούσε περαιτέρω σύγχυση παρά διευκόλυνση στον αναγνώστη. Στην περίπτωση των λιγότερο γνωστών στα Ελληνικά γερμανικών ονομάτων, όπως του Wilhelm

Krützfeld, επιλέχθηκε η μεταγραφή τους στα Ελληνικά, αλλά το επίσημο γερμανικό όνομα τέθηκε στις σημειώσεις του μεταφραστή προς γνώση του αναγνώστη.

3.3.2. Πολιτισμικά προβλήματα

Κατά την μεταφραστική διαδικασία μπορούν να ανακύψουν και πολιτισμικά μεταφραστικά προβλήματα, τα οποία απορρέουν από τις διαφορετικές νόρμες και συμβάσεις του εκάστοτε πολιτισμού (Nord, 2014, σελ. 149). Οι εμπλεκόμενοι πολιτισμοί στην παρούσα εργασία είναι ο γερμανικός και ο ελληνικός πολιτισμός και οι διαφορές τους εντοπίζονται τόσο σε γλωσσικό όσο και σε μη γλωσσικό επίπεδο.

Αρχικά, δεδομένου ότι η Ελλάδα είναι ένα ενιαίο κράτος σε αντίθεση με τη Γερμανία που αποτελεί ομοσπονδιακό κράτος, παρατηρούνται διαφορές ως προς τα αξιώματα. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται η διαφορά μεταξύ Πρωθυπουργού και «Kanzler», δηλαδή Καγκελαρίου. Λόγω της διαφορετικής διοικητικής οργάνωσης του εκάστοτε κράτους, ο μεταφραστής περιορίζεται στην μετάφραση των τίτλων των αξιωμάτων χωρίς να τα προσαρμόζει στα ελληνικά δεδομένα, καθώς δεν υπάρχει πάντοτε αντιστοιχία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το αξίωμα του «Bundestagspräsident» που αποδίδεται στα Ελληνικά ως «Πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Βουλής».

Ακόμη, μεταξύ του γερμανικού και του ελληνικού πολιτισμού παρατηρείται διαφορά και ως προς το χριστιανικό δόγμα. Συγκεκριμένα, η πλειονότητα των Γερμανών είναι Ευαγγελιστές ή Καθολικοί σε αντίθεση με τους Έλληνες που οι περισσότεροι δηλώνουν Ορθόδοξοι. Η πολιτισμική αυτή διαφορά απασχολεί τον μεταφραστή στην απόδοση των θρησκευτικών αξιωμάτων «Bischof» και «Pfeffer». Τα αξιώματα αυτά αποδόθηκαν στα Ελληνικά ως «Επίσκοπος» και «Πάστορας» αντιστοίχως. Ωστόσο, ο Επίσκοπος της Ορθόδοξης Εκκλησίας δεν θα πρέπει να συγκρίνεται με τον Επίσκοπο της Ευαγγελικής Εκκλησίας παρά το γεγονός ότι φέρουν τον ίδιο τίτλο. Ακόμη, το αξίωμα του Πάστορα απουσιάζει εντελώς από τις ιερατικές βαθμίδες της Ορθόδοξης Εκκλησίας και δεν είναι ιδιαίτερα σύνηθες στα ελληνικά δεδομένα. Το γεγονός ότι οι δύο αυτοί τίτλοι των αξιωμάτων συναντώνται στην προσφώνηση του λόγου της Μέρκελ, οδήγησε στην αποφυγή επεξηγηματικών σχολίων εντός του κειμένου που θα άλλαζαν την δομή της ομιλίας και θα μπερδευαν τον αναγνώστη. Ο Επίσκοπος Ντρούγκε και ο Πάστορας Γιούντερ τέθηκαν στις σημειώσεις του μεταφραστή προς γνώση του αναγνώστη.

Όσο αφορά τις διαφορές στις λεκτικές συμπεριφορές των δύο πολιτισμών, αξίζει να αναφερθεί κανείς στην πληθώρα εκφράσεων που παρατηρείται και στις τρεις ομιλίες. Ενδεικτικά θα σχολιαστούν οι γερμανικές εκφράσεις: «mit den Füßen abstimmen» και «in diesem Sinne». Αρχικά, η γερμανική έκφραση «mit den Füßen abstimmen» αναφέρεται στις κινητοποιήσεις προκειμένου να αντιταχθεί κανείς σε μια κατάσταση. Αυτολεξεί η έκφραση αυτή θα μεταφραζόταν στα Ελληνικά ως «αγωνίζονται με τα πόδια». Ωστόσο, μια τέτοια απόδοση θεωρείται αδόκιμη στα Ελληνικά και προκειμένου να εξυπηρετηθεί η μεταφορά του νοήματος από την μια γλώσσα στην άλλη, η ελληνική απόδοση που επιλέχθηκε ήταν: «ήταν ανυποχώρητοι». Όσο αφορά την έκφραση «in diesem Sinne», αυτή συμβάλει στην εξασφάλιση της συνοχής εντός του κειμένου και είναι αντίστοιχη της ελληνικής έκφρασης «υπό αυτή την έννοια». Παρά το γεγονός ότι οι δύο εκφράσεις θεωρούνται ισοδύναμες, ελλοχεύει ο κίνδυνος να αποδοθεί λανθασμένα στα Ελληνικά. Ο κίνδυνος αυτός οφείλεται στην πολυσημία της λέξης «Sinne» στα Γερμανικά. Αναλυτικά, η λέξη αυτή διαθέτει πολλαπλές αποδόσεις στα Ελληνικά, όπως «έννοια», «νόημα», «σκοπός» και «αισθήσεις». Επομένως, ο μεταφραστής οφείλει να εξετάσει ενδελεχώς το συγκείμενο στο οποίο εντοπίζεται η έκφραση, προκειμένου να την αναγνωρίσει ως τέτοια και να την αποδώσει αναλόγως. Τέλος, για την απόδοση και των υπόλοιπων εκφράσεων του κειμένου ακολουθήθηκε παρόμοια τεχνική, δηλαδή εξεύρεση της ισοδύναμης ελληνικής έκφρασης και όπου αυτό δεν ήταν δυνατόν, απόδοση του νοήματος της γερμανικής έκφρασης με την χρήση των γλωσσικών μέσων της Ελληνικής.

3.3.3. Γλωσσικά προβλήματα

Κατά την μετάφραση των τριών ομιλιών προέκυψαν και γλωσσικά προβλήματα στο ζεύγος γλωσσών Γερμανικά-Ελληνικά, που αφορούν κυρίως τις δομικές διαφορές στο λεξιλόγιο και την σύνταξη (Nord, 2014, σελ. 150).

Αρχικά, δεδομένου ότι επιλέχθηκε να διατηρηθεί το κειμενικό είδος του πολιτικού λόγου στο μετάφρασμα, κρίθηκε αναγκαίο να μεταφερθούν στο κείμενο-στόχος και τα εκφραστικά μέσα που συναπαρτίζουν τον πολιτικό λόγο, όπως η ρητορεία-μεγαλοστομία, οι επαναλήψεις, η έμφαση, οι μεταφορές, η υπερβολή και ο συναισθηματικός λόγος. Η1 εκάστοτε γλώσσα επιτυγχάνει με διαφορετικό τρόπο τον σχηματισμό των εκφραστικών μέσων και επομένως εντοπίζονται διαφορές μεταξύ τους ως προς τις λεξιλογικές και συντακτικές επιλογές. Παραδείγματος χάριν, στην

γερμανική πρόταση «Das Zusammenrücken der Deutschen, darum geht es, das Zusammenrücken der Deutschen verwirklicht sich anders, als es die meisten von uns erwartet haben», η επανάληψη της λέξης «Zusammenrücken» προσδίδει έμφαση στον λόγο. Αντιθέτως στην ελληνική απόδοση «Η επανένωση των Γερμανών είναι μακράν διαφορετική από την αναμενόμενη», η έμφαση επιτυγχάνεται με την χρήση του επιρρήματος «μακράν».

Επιπλέον, και στις τρεις ομιλίες εντοπίζεται, αν και με περιορισμένη συχνότητα, η παρουσία ειδικού λεξιλογίου και ορολογίας σχετικής με το περιεχόμενο των ομιλιών, δηλαδή του γερμανικού διχασμού και της πτώσης του Τείχους. Ενδεικτικά, αναφέρονται οι γερμανικοί όροι «Todesstreifen» και «Passierscheine», οι οποίοι αποδόθηκαν στα Ελληνικά ως «ζώνη θανάτου» και «άδεια εισόδου για μία ημέρα». Οι όροι αυτοί εντοπίζονται μόνο όντος αυτού του περικειμένου και επομένως για την απόδοσή τους στα Ελληνικά κρίνεται απαραίτητη η γνώση των ιστορικών γεγονότων και η χρήση παράλληλων κειμένων της ίδιας θεματικής.

Πέραν των γλωσσικών διαφορών που επηρεάζονται από το κειμενικό είδος, εντοπίζονται και εν γένει διαφορές μεταξύ των γλωσσών. Πιο συγκεκριμένα, τα Γερμανικά παρουσιάζονται ως πιο συνθετική γλώσσα σε σύγκριση με τα Ελληνικά. Επομένως, η συχνή χρήση μετοχών και σύνθετων λέξεων που χαρακτηρίζει την γερμανική γλώσσα αποδίδεται στα ελληνικά με πιο αναλυτικό τρόπο με την βοήθεια δευτερευουσών προσδιοριστικών προτάσεων και επιθετικών προσδιορισμών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι αποδόσεις των «getrennte Familien» και «Beitrittskandidaten». Αναλυτικά, η μετοχική φράση «getrennte Familien» αποδόθηκε σε δευτερεύουσα προσδιοριστική πρόταση ως «οι οικογένειες, που είχαν χωριστεί», καθώς κρίθηκε πιο δόκιμη στα Ελληνικά συγκριτικά με την απόδοση «χωρισμένες οικογένειες». Ενώ η σύνθετη λέξη «Beitrittskandidaten» μεταφράστηκε περιφραστικά ως «υποψήφιος χώρες για ένταξη», καθώς δεν υπήρχε ισοδύναμη σύνθετη λέξη στην Ελληνική.

Στα γλωσσικά προβλήματα συγκαταλέγεται ακόμα και η μετάφραση των αρκτικόλεξων αλλά και των σύνθετων λέξεων με αρκτικόλεξα. Χαρακτηριστικά, η τακτική που ακολουθήθηκε στη μετάφραση των αρκτικόλεξων ήταν να αποδίδονται την πρώτη φορά που συναντώνται στο κείμενο με πλήρη απόδοση του αρκτικόλεξου στα Ελληνικά και με παράθεση του γερμανικού αρκτικόλεξου σε αγκύλες (π.χ. Ενιαίο

Σοσιαλιστικό κόμμα της Γερμανίας (SED)), ενώ στο υπόλοιπο κείμενο παρέμενε μόνο το γερμανικό αρκτικόλεξο (Οδηγός για τη σύνταξη, τη μετάφραση και την αναθεώρηση των νομικών πράξεων και των λοιπών εγγράφων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα Ελληνικά, 2018, σελ. 302-303). Ωστόσο, σε περιπτώσεις όπως αυτής της απόδοσης του γερμανικού «DDR», δεδομένου ότι το αντίστοιχο ελληνικό αρκτικόλεξο «ΛΔΓ» είναι εύκολα αναγνωρίσιμο από τον αναγνώστη, δεν κρίθηκε αναγκαία η αναλυτική απόδοση, συνοδευόμενη από το γερμανικό αρκτικόλεξο. Τέλος, οι σύνθετές λέξεις με αρκτικόλεξα, λόγω έλλειψης ισοδύναμης απόδοσης στα Ελληνικά, αποδόθηκαν αναλυτικά. Παραδείγματος χάριν, η μετάφραση του γερμανικού «NS-Diktatur» σε «ναζιστική δικτατορία»

Τα γένη των δύο γλωσσών, επίσης, παρουσιάζουν διαφορές. Αναλυτικά, αν και οι δύο γλώσσες έχουν τρία γένη δεν παρουσιάζουν πάντα συμφωνία μεταξύ τους. Παραδείγματος χάριν, αν και η λέξη «Τείχος» είναι ουδέτερου γένους στα Ελληνικά, στα Γερμανικά είναι γένους θηλυκού «die Mauer».

Τέλος, διαφορά εντοπίζεται και στη χρήση ορισμένων σημείων στίξης. Παραδείγματος χάριν, τα γερμανικά εισαγωγικά („...“) διαφέρουν από τα αντίστοιχα ελληνικά («...»). Ακόμη, στην Γερμανική, η χρήση τακτικών αριθμητικών υποδηλώνεται με τελεία που ακολουθεί τον αριθμό, όπως συναντάται συνήθως στις ημερομηνίες, ενώ στα Ελληνικά η χρήση αυτή απουσιάζει εντελώς. Επομένως, ο μεταφραστής καλείται να αναγνωρίσει τον επιδιωκόμενο σκοπό των εκάστοτε σημείων στίξης που συναντώνται στο κείμενο-πηγή και με την χρήση των εργαλείων της γλώσσας-στόχου να εξυπηρετήσει τις ίδιες επικοινωνιακές λειτουργίες στο κείμενο-στόχος.

Επίλογος

Συνοψίζοντας, κατά τη μεταφραστική διαδικασία των τριών πολιτικών ομιλιών ανέκυψαν ποικίλα μεταφραστικά προβλήματα, τα οποία ο μεταφραστής κλήθηκε να επιλύσει, διασφαλίζοντας πάντα την επάρκεια ως προς το πακέτο μεταφραστικών οδηγιών και την ισοδυναμία απέναντι στις επικοινωνιακές λειτουργίες. Ο ρόλος του μεταφραστή ήταν η γεφύρωση των πολιτισμών, λαμβάνοντας υπόψη το διαφορετικό γλωσσικό, γνωστικό και πολιτισμικό υπόβαθρο των παραληπτών, δημιουργώντας κείμενα «ίσης επικοινωνιακής αξίας» (Nord, 2014, σελ. 87). Με τον τρόπο αυτό, το περιεχόμενο των τριών ομιλιών υπερπήδησε τα γλωσσικά φράγματα επιτρέποντας

στους αναγνώστες του κειμένου-στόχος να λάβουν γνώση των λεγομένων τριών σημαντικών προσωποτήτων της πολιτικής σκηνής της Γερμανίας, σχετικά με ένα γεγονός που άσκησε καθολική επιρροή περνώντας ένα μήνυμα ενότητας, αυτοδιάθεσης και ελευθερίας, την πτώση του Τείχους του Βερολίνου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Nord, C. (2014). *Η Μετάφραση ως στοχευμένη δραστηριότητα: Εισαγωγή στις λειτουργικές προσεγγίσεις*. (Σίμος Π. Γραμμενίδης, Δέσποινα Δ. Λάμπρου, μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Διάυλος

ΙΣΤΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγλική:

Angela Merkel. (2020). *The Federal Chancellor*. Retrieved from: <https://www.bundestkanzlerin.de/bkin-en/angela-merkel/biography>

Gerhard Schröder (1998-2005). (2020). *The Federal Chancellor*. Retrieved from: <https://www.bundestkanzlerin.de/bkin-en/chancellery/federal-chancellors-since-1949/gerhard-schroeder>

History of the Marshall Plan. (n.d). *George C. Marshall Foundation*. Retrieved from: <https://www.marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/history-marshall-plan/>

Willy Brandt (1969-1974). (2020). *The Federal Chancellor*. Retrieved from: <https://www.bundestkanzlerin.de/bkin-en/chancellery/federal-chancellors-since-1949/willy-brandt>

Γερμανική:

Chronik 1989/1990 – Der Weg zur Deutschen Einheit. (2020). Die Bundesregierung. Abgerufen von <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/612530-612530>

Der "Zwei-plus-Vier-Vertrag" wird unterzeichnet. (o.D.). *Deutscher Bundestag*. Abgerufen von https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/30920464_wegmarken_einheit7-202422

Die friedliche Revolution in der DDR 1989/90. (o. D.). *Deutscher Bundestag*. Abgerufen von <https://www.bundestag.de/besuche/ausstellungen/verfassung/tafel34>

Dr. Maria Nooke. (Juli 2009). Vom Mauerbau zum Mauerfall-Kurze Geschichte der Teilung. *Stiftung Berliner Mauer*. Abgerufen von https://www.berliner-mauer-gedenkstaette.de/de/uploads/berliner_mauer_dokumente/kurze_geschichte_der_teilung.pdf

Kirchengebäude | Gedenkhalle. (o.D.). *Evangelische Kaiser-Wilhelm-Gedächtnis-Kirchengemeinde*. Abgerufen von <https://www.gedaechtniskirche-berlin.de/page/2145/kirchengeb%C3%A4ude-gedenkhalle>

Weimarer Republik (1918 - 1933). (o.D.). *Deutscher Bundestag*. Abgerufen von <https://www.bundestag.de/parlament/geschichte/parlamentarismus/weimar>

Zwei Staaten, eine Nation in Deutschland 1969 – 1982 | 26. Mai 1972. (o.D.). *Bundeszentrale für politische Bildung*. Abgerufen von <https://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschland-chronik/131846/26-mai-1972>

Ελληνική:

Γιαν Λούντβιχ. (2019, Οκτώβριος 22). Βίλι Μπραντ: 50 χρόνια από την ανάληψη της καγκελαρίας. *Deutsche Welle*. (επιμ. Ειρήνη Αναστασοπούλου). Ανακτήθηκε από: <https://www.dw.com/el/%CE%B2%CE%AF%CE%BB%CE%B9-%CE%BC%CF%80%CF%81%CE%B1%CE%BD%CF%84-50-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%BB%CE%B7%CF%88%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%B5%CE%BB%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82/a-50921193>

Ειδική Συνοδική Επιτροπή Λειτουργικής Αναγεννήσεως (Κανονισμός 139/1999). (χ.χ.). Ο Επίσκοπος, οι Πρεσβύτεροι και οι Διάκονοι. *ECCLÉSIA.GR*. Ανακτήθηκε από http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/liturgical/z_symposio_2.html

Οδηγός για τη σύνταξη, τη μετάφραση και την αναθεώρηση των νομικών πράξεων και των λοιπών εγγράφων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα Ελληνικά. (2018). Ανακτήθηκε από https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/styleguide_greek_dgt_el.pdf

ΠΗΓΕΣ

Rede des Altkanzlers und SPD-Ehrenvorsitzenden Willy Brandt vor dem Rathaus Schöneberg in Berlin am 10. November 1989. (o.D.). *Bundeskanzler Willy Brandt Stiftung*. Abgerufen von <https://willy-brandt.de/willy-brandt/reden-zitate-und-stimmen/reden/>

Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder. (o.D.). *Deutscher Bundestag*. Abgerufen von <https://www.bundestag.de/parlament/geschichte/gastredner/gorbatschow/schroeder-247420>

Rede von Bundeskanzlerin Merkel bei der Andacht zum 30. Jahrestag des Mauerfalls in der „Kapelle der Versöhnung“ am 9. November 2019 in Berlin. (2020). *Die Bundeskanzlerin*. Abgerufen von <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/rede-von-bundeskanzlerin-merkel-bei-der-andacht-zum-30-jahrestag-des-mauerfalls-in-der-kapelle-der-versoehnung-am-9-november-2019-in-berlin-1690432>